

የሥነቃል ትምህርትና ምርምር ፋይዳ በኢትዮጵያ

መግቢያ

በዚህ መጣጥፍ ውስጥ አራት ዐበይት ጉዳዮች ለመመርመር ሙከራ ይደረጋል። በመጀመሪያው ክፍል፣ እስከዛሬ የተሠሩትን ሥነ ቃል ነክ ሥራዎች ያስተዋውቃል። በሁለተኛው ክፍል በዚህ የምርምር መስክ ውስጥ ያሉትን ዋና ዋና ፕሮብሌሞች ያመለክታል። በሦስተኛው ክፍል የሥነቃል ትምህርትና ጥናት ያለውን ፋይዳ ለማስረዳት ይሞክራል። በመጨረሻም "ምን ማድረግ ይሻላል?" በሚለው የመደምደሚያ ክፍል አንዳንድ ቢተገቡ ይጠቅማሉ የሚላቸውን ነጥቦች ይሰነዝራል።

1. የሥነቃል ጥናት አጭር ታሪክ በኢትዮጵያ

በኢትዮጵያ ውስጥ የሥነቃል ጥናት እንዴት እንደተጀመረ፣ እምን ደረጃ ላይ እንደሚገኝ እና የወደፊት አቅጣጫውም ምን እንደሆነ ለማወቅ የተደረገ የተሟላ ጥናትና የጥናቶች መዘርዘር (Bibliography) ገና ባይኖርም አንዳንድ የማይናቁ ምርምሮችና መዘርዘሮች ግን ተሠርተዋል (ፈቃድ፣ 1970፣ 1976 እና እ.ኤ.አ. 1984 እና 1993፣ ሰይፉ፣ 1973፣ እ.ኤ.አ. 1984 እና 1993) ከነዚህ ጥናቶች የምንገነዘበው፣ ሥነቃል የመሰብሰብና የማጥናት ተግባር የተከናወነው በውጭ ሀገር ዜጋዎች፣ "በአማር" ኢትዮጵያውያን እና "ከፊል-ፕሮፌሽናል" በምንላቸው ኢትዮጵያውያን፣ መሆኑን ነው። ከዚህ ቀጥሎ እያንዳንዳቸው የሠሩትን ባጭሩ እናመለክታለን።

1.1 የውጭ ሀገር ዜጋዎች አስተዋፅኦ

የውጭ ሀገር ሰዎች የሰበሰቧቸውን ሥነቃሎች ለክፍል፣ ያደረጓቸውን ጥናቶች ሙሉ ዝርዝር እና የነዚህንም ዋጋ ለማወቅና ለመገምገም በጀርመን፣ በጣሊያን፣ በፊረንሳይና በእንግሊዝ የሚገኙትን አርካይቫች፣ ልዩ ልዩ ጆርናሎች እና መፃሕፍት በጥንቃቄ መመርመር ያስፈልጋል። እንደዚህ ዓይነቱን ጥናትና የተሟላ ጥናት ለማከናወን ቢያንስ ቢያንስ በቂ ጊዜና በጀት መኖር አስፈላጊ መሆኑ አያጠራጥርም። እስከዚያው በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተመፃሕፍት ያገኘነውን መረጃ ተመርኩዘን አንዳንድ ነጥቦችን እናወሳለን።

አውሮፓውያን ሥነቃል መሰብሰብ የጀመሩት እ.ኤ.አ. በ1890ዎቹ ዓመታት ይመስላል። ሌላው ቢቀር ታትመው ያገኘናቸው የመጀመሪያዎቹ ሥራዎች በ19ኛው ክፍለ ዘመን የመጨረሻ ዓመታት ውስጥ የወጡ ናቸው። እነዚህ በቀጥታ ሥነቃል የሰበሰቡት ናቸው። ከእነርሱ በፊት፣ ምናልባትም የካርካርቶስ ደቀመዝሙር ኢዮብ ሉዶልፍ ካላተማቸው ሥራዎች ጀምሮ፣ በየጊዜው ታትመው በወጡ የሰዎችው መፃሕፍት፣ በመዝገበ ቃላትና በልዩ ልዩ የጎሳ ጥናቶች ውስጥ የታተሙ ምሳሌያዊ

አነጋገሮች፣ ተረቶች፣ እንቅጥሮች፣ ቅኔዎች፣ ግጥሞች አሉ። እነዚህን በሙሉ እዚህ መዘርዘር አላግባብ ቦታ መፍጀት ይሆናል። እነርሱን፣ ለመመልከት የሚሻ የፈቃደን (እ.ኤ.አ 1984) መጣጥፍና መዘርዘር እንዲመለከት እንጠቀማለን። በዚህ መጣጥፍ ውስጥ የእኛ ትኩረት ሥነቃላዊ ሥራዎችን በሰበሰቡት ሰዎች እና ስብስቦቻቸው ላይ ስለሆነ ነው 1890ዎቹን እንደመነሻ የወሰድነው።

በእነዚህ ዓመታት ጉልህ አስተዋፅኦ አድርጎ የምናገኘው ኢግኖራንሲዮ ጉዩዲን (Ignazio Guidi) ነው። እ.ኤ.አ. በ1891፣ በ1892 እና በ1894 አራት ሥራዎች አቅርቧል። በ1894 ባሳተመው ሥራው ውስጥ እስከ ገፅ 44 ድረስ 165 ምሳሌያዊ አነጋገሮች በአማርኛ ፊደል ተፅፏል። ከበታቻቸው ወደጣሊያንኛ የተተረጉሙት ተከትለዋል። በተጨማሪም፣ ከገፅ 45 ጀምሮ ሰላሳ ልዩ ልዩ አጫጭር ግጥሞች ቀርበዋል። እነርሱን ተከትለው አምስት የግዕዝ ጉባዔ ቃና ቅኔዎች የታተሙ ሲሆን ከእነርሱ በኋላ ደግሞ "ወግ (favole & raconti)" በሚል ርእስ ባቀረባቸው የመፅሀፍ ክፍል አንድ ይፈፀማል። በክፍል ሁለት 158 ምሳሌያዊ አነጋገሮች እና ሌሎች አጫጭር ግጥሞች ቀርበዋል። የሰበሰባቸውን ግጥሞችና ትርጉማቸውን ብቻ አስቀምጦ አይተዋቸውም።

የጉዩዲን ሥነቃላዊ ስብስቦች ዋጋ በከፍተኛ ደረጃ እንድንመለከት የሚያደርገን እንደ ዐቢይ ነጥብ አለ። የተገጠሙባቸውን ምክንያቶችም ሊያብራራ ይሞክራል። ብዙዎቹ ግጥሞች ያልቃሽና ያዘማሪ መሆናቸውም ተጠቅሷል። የግጥሞቹ ይዘትም ልዩ ልዩ ርእሰ ነገሮችን የሚነካ፣ እስልምናን፣ የገዥዎችን ባህርይ፣ (ክፋት፣ ደግነታቸውን፣ ርህራሄና ጭካኔያቸውን) እና አገዛዝን አስመልክተው የተገጠሙትን ያካተተ መሆኑን መገንዘብ ይቻላል። ግጥም የተገጠመባቸውን ወይም የተገጠመላቸውን ሰዎች ስምም ይዞ ስለማንነታቸው አጫጭር ጥቆማዎች ይሰጣል። ከዛሬዎች የዲግሪ ማሟያ አቅራቢዎች ብዙዎቹ፣ ከሥነቃል ትውር (theory) እና የአሰባሰብ ዘዴ (field methodology) አንጻር እየተመከሩ የማያሟሉትን ለማሟላት በዚያን ወቅት መሞከሩ የሚደነቅ ነው። ግጥሞቹ የተገጠሙበትን ዐውድ (context) - ቦታ፣ እና ገጣሚያቸውን ለመጠቀም ያደረገው ጥረት በዚያን ጊዜ ከሚከናወኑ፣ ከብዙ የአፍሪካ የሥነቃል ተመራማሪዎች ጭምር የተሻለ ሙከራ እንዳደረገ ያመለክታል። ጉዩዲ በሌሎች ሁለት ሥራዎቹ (እ.ኤ.አ. 1901 እና 1908) ከ130 የሚበልጡ የግዕዝ ቅኔዎች አሳትጧል። በመጨረሻም፣ በ1896 የትግርኛ እንቅጥሮችን እና ምሳሌያዊ አነጋገሮችን ያሳተመው የካርል ዊንኪስትም (Winquist) ሥራም በ19ኛው ክፍለ ዘመን መደምደሚያ ከተደረጉት ሙከራዎች አንዱ መሆኑን፣ መጥቀስ ያስፈልጋል።

ከ20ኛው ክፍለ ዘመን የመጀመሪያ አሠርት ጀምሮ ልዩ ልዩ የሥነቃል ስብስቦችና ጥናቶች በውጭ ሀገር ዜጋዎች ታትመዋል። በተለያዩ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ላይ ከተሠሩት ዋናዎቻቸውን እንጠቅሳለን።

ፊይትሎቪች የሐበሻ ተረትን (እ.ኤ.አ 1907)፣ ቅኔ ሐበሻን (እ.ኤ.አ 1910) እና የምሳሌያዊ ንግግሮች ስብስብ (እ.ኤ.አ 1908-1909) አሳትጧል። ኢንሪኮ ቼሩሊ (እ.ኤ.አ 1916) ብዙ የአማርኛ ሕዝባዊ ዘፈኖች ግጥሞችን፣ ማርሴል ኮኾን (እ.ኤ.አ

1924) 100 ገፅ የሚሞሉ የሸዋ አማርኛ መንቀጥቶችን (Couplets) ሞሬኖ (እ.ኤ.አ 1947) የደብተራ ክንፈን መቶ የአማርኛ ተረቶች ተርጉሞና አኖትቶ (annotate አድርጎ)፥ አሳትመዋል። ሉዊጂ ፋዜላ (እ.ኤ.አ 1955)፥ እና ማርሴል ግሪያቭል (እ.ኤ.አ 1975) ያሳተሟቸው የምሳሌያዊ ንግግሮች ስብስቦችም መጠቀስ ያለባቸው ናቸው።

ኢንሪኮ ቼሩሊ ጥቂት ግጥሞች፥ ትረካዎችና የለቅሶ ግጥሞች አሳትሟል። ዋናው ሥራው ግን "የደቡብ አቢሲኒያ ጋሎች ሥነቃል" (እ.ኤ.አ 1922) በሚል ርእስ ያሳተመው ነው። በዚህ ጽሑፍ ውስጥ ከታሪካዊ ድርጊቶች፥ ከጦርነት፥ ከአደን፥ ከፍቅር፥ ከልደት፥ ከሃይማኖት፥ ከገዛ ጋር የተያያዙ ዘፈኖች ግጥሞች፤ ስለ ታሪክ እና ስለጎሳ የሚያወሱ፥ ስለ "ጥንቆላ"ና ስለትንቢታዊ ሥነጽሑፍ የሚናገሩ ሥነቃሎች እና ልዩ ልዩ ቀልዶች፥ ምሳሌያዊ ንግግሮች እና እንቅስቃሴዎች ይገኛሉ። እነዚህን ሁሉ በአሮምኛ ቋንቋ በላቲን ፊደል ጽፎ ወደ እንግሊዝኛ ተርጉሟቸዋል። ከታሪክ እና ከሌሎች ይዘቶች ጋር ለተያያዙ ሥነቃሎችም ጠቃሚ ማብራሪያዎች ሰጥቷል። ቼሩሊ ያሳተማቸውን ሥነቃሎች የሰበሰባቸው ከአራት ምንጮች መሆኑን እና ዋናው ምንጩም ሉራንስዮስ ወልደ እየሱስ የተባለ ሰው መሆኑን ይናገራል።

ካርል ዊንኪስት (Winqvist) በ1896 ካሳተመው የትግርኛ እንቅስቃሴዎች እና ምሳሌያዊ ንግግሮች ሌላ ኮንቲ ሮሲኒ የትግርኛ የዘፈን ግጥሞች (እ.ኤ.አ 1903-06)፥ የትግርኛ ምሳሌያዊ አነጋገሮችና የዘፈን ግጥሞች (እ.ኤ.አ 1942)፥ እና የቢለን ዘፈኖች ግጥሞችና ትረታዎችን (እ.ኤ.አ 1907)፥ በሚሉ ርእሶች ያሳተማቸው አሉ። ውልፍ ሌስሳው የቸካ የዘፈን ግጥሞችን፥ ምሳሌያዊ አነጋገሮችን፥ እና እንቅስቃሴዎችን፤ የሀረሪ ዘፈን ግጥሞችንና የንግግር ፈሊጦችን፤ የእዣ እንቅስቃሴዎች እና የትግርኛ ምሳሌያዊ ንግግሮችን እ.ኤ.አ. በ1940ዎቹ መጨረሻ እና በ1960ዎቹ አጋማሽ ላይ አሳትሟል።

ሌላው መገለፅ ያለበት ሥራ የኤኒድ ሜይ ፓርከር ነው። ይህ ሰው "የአፋር ተረቶች"፥ "የአፋር ምሳሌያዊ ንግግሮች" በሚሉ ርእሶች እ.ኤ.አ. በ1973 ተተይበው በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተመግባሩ የተቀመጡ ስብስቦች አሉት። ፓርከር፥ "የአፋር ተረቶች፥ እንቅስቃሴዎች እና ምሳሌያዊ አነጋገሮች" በሚል ርእስ ወደ ሰባ ገፅ የሚሆን ዕሁፍ በኢትዮጵያ ጥናት መጽሔት (እ.ኤ.አ 1971) ውስጥ አሳትሟል።

ክላውስ ቬዲክንድ (Wedekind) በትይብ ያዘጋጃቸው 77 የሚሆኑ የጌዴዎ ዘፈኖች (እ.ኤ.አ 1977)፥ እስቴንስም (እ.ኤ.አ 1965) ያሳተማቸው የሀድያ ተረቶችና ትሪያልዚ (እ.ኤ.አ 1977)፥ ከወለጋ በሰበሰባቸው የገባር የተቃውሞ ግጥሞች ላይ የጻፈው ከቁጥር የሚገቡ ሥራዎች ናቸው።

ከዚህ በላይ የጠቀስናቸው ስብስቦችና ጥናቶች የውጭ ሀገር ዜጋዎች ያደረጉትን አስተዋፅኦ በሙሉ እንደማያካትቱ ቀደም ብለን አስታውቀናል። ነገር ግን ለሥነቃል ጥናት በቀጥታ ያደረጉት አስተዋፅኦ ምን ዓይነት እንደሆነና ዋናዎቹ አጥኚዎችም እነማን እንደሆኑ ለማሳወቅ ያህል ግን ይጠቅማል።

1.2 የአማርኛ ኢትዮጵያውያን አስተዋፅኦ

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች፣ ታሪክ እና ሥነፊት ጥናት በኢትዮጵያው በአባ ኅርኅርዮስና በጀርመናዊው ኢዮብ ሎዶልፍ ተባባሪነት ከተጀመረበት ከ17ኛው ምዕተ ዓመት አጋማሽ ጀምሮ ብዙ ባህሉ-ነክ እውቀቶች በአውሮፓ ታትመዋል። ብዙ ጊዜ የአውሮፓውን ተመራማሪ ስም እየያዙ የሚወጡ ቢሆንም የኢትዮጵያውያን አስተዋፅኦ ከፍተኛ እንደሆነ መገመት አያዳግትም። ኢትዮጵያውያን በዚህ ዓይነት የጥናት ትብብር ለሥነቃል ምርምርና ክምችት ያደረጉትን አስተዋፅኦ እቅጫዊ በሆነ መንገድ መናገር ለጊዜው አይቻልም። ስለዚህ እራሳቸውን ችለው የሠሩባቸውን ሥራዎች ከዚህ በታች እናወሳለን።

ታትመው ካገኘኋቸው የሥነቃል ስብስቦች አፈወርቅ ገብረ እየሱስ ኢትዮጵያ። Grammatica della Lingua Amaraica (1905) በሚል ርእስ በሮማ ባሳተመው መፅሀፍ ውስጥ የሚገኙት ቅድሚያ ያላቸው ሳይሆኑ አይቀርም። በመጽሀፉ ውስጥ ተረቶች፣ ምሳሌያዊ ንግግሮች፣ እንቅጥሮች፣ ሙሾና እንጉርጉሮዎች ይገኛሉ። የጠቀሳቸው ግጥሞች ሰምቷቸው ከነበሩት እንደሚባዙ፣ እርሱ ብዙዎቹን ሊያስታውስ አለመቻሉን እና ብዙው ቃልግጥም ሳይባዩ መቅረቱን ለመጠቀም ጭምር "ያዳራሽ አዝማሪ የሚገጥመው ሁሉ ቢረሳ ነው እንጂ እልቅ የለውም" (ገፅ 322) ሲል ዕኳል። "ያዳራሽ አዝማሪ" ምን እንደሆነ ባይገልፅም ስለ ቤተመንግሥትና ስለነገሥታት ሕይወት ከተገጠሙ ግጥሞች በኋላ የጠቀሰው ሐረግ ስለሆነ "የቤተ መንግሥት አዝማሪ" ማለት ሊሆን ይችላል። በተጨማሪም መሳፍንቱና መኳንንቱ ጭምር በየግብር አዳራሻቸው፣ በየቤታቸው ባለ የሰው መቀበያ አዳራሽ የሚያዘፍን አዝማሪ ማለትም ሊሆን ይችላል። ዋናው ነጥብ፣ አፈወርቅ በቃል ግጥም ጨዋታና ቀረሳ የታወቀ ሚና ያላቸው "ያዳራሽ አዝማሪ" የሚባሉ መኖራቸውን ማመልከቱና፣ የሚገጥሟቸው ግጥሞችም ብዙ እንደሆኑ፣ ነገር ግን ብዙዎቹ እንደተረሱ መጠቀሙ ነው።

ከእርሱ የግጥም ስብስቦች የምንረዳው አንዱ ሌላ ነጥብ ግጥሞቹን ሲጠቅስ፣ እንደጉዳይ፣ ዐውዳቸውን እየጠቀሰ መሆኑን ነው። ይህንን የዐውድ ጉዳይ ለሁለተኛ ጊዜ መጥቀሳችን ስለሆነ፣ ከአፈወርቅ አንድ ምሳሌ ጠቅሰን ምን ማለታችን እንደሆነ ግልፅ ለማድረግ እንሞክራለን።

"ምሾና እንጉርጉሮ" በሚለው ክፍል ውስጥ ከተጠቀሱት ስንኞች ስለርሃብ የተገጠመን ስንኝ ሲያቀርብ እንደሚከተለው ነው፤

አጤ ምኒልክ ንጉሠ ነገሥት የሆኑ ዘመን የድፍን
ኢትዮጵያ ላምና በሬ ባንድ ጊዜ ምጥጥ አለ
አለቀና እርሻ ቀረ። በዚህ የተነሳ እህል ባገሩ
ጠፍቶ ፍጥረቱ ሁሉ በርሀሽ አለቀ። ባሽሻ

ተደርጎ የማይታወቀው ነገር የሞተ አህያና መጋጃ ሳይቀር ተሸላ። በዚህ ጭንቅ እርሀሽ የተነሳ እንዲት በርሀሽ የተነሳች ጎጃሜ እንዲህ ብላ አንጎራጎረች።

ጣናን በታንኳ ላይ ሲሄዱ ብታይ ሸረ አባይን በግር ትገቢአለሽ ወይ፡-
እራሽ ባይን በግር ትገቢአለሽ ወይ፡-

ዝናቡ ዘነበ ሊሞላ ውሀው ወየው ይህን ጊዜ የተሻገረው (1905: 319)

ግጥሞቹን ሊጣቸውን ቢያቀርባቸው ኖሮ ለተለያዩ ፍች ክፍት ይሆኑ ነበር። ለምን እንደተገጠሙና መቼ እንደተገጠሙ ለማወቅ፣ አንባቢ ጥያቄ እየጠየቀ ይታክት ነበር። አሁን ግን ጉጉታችንን ጋብ የሚያደርግ ዐውድ ስለተሰጠን ስለግጥሙ ያለን ግንዛቤ ዳጎስ ያለ ነው። ይህ ማለት ግን አፈወርቅ የሰጠን ዐውድ ውስጥ የተነገሩትን ነገሮች በሙሉ እንዳሉ እንቀበላቸዋለን ማለት አይደለም። ስለተጠቀሱት ግጥሞችስ? "እርሱ ለጠቀሰው የረሃብ ዘመን መግለጫ ሆነው የተገጠሙ ናቸው? ወይስ ከዚህ በፊት በሀገሪቱ ውስጥ ከተከሰቱት ርሃቦች ላንዱ የተገጠሙት ናቸው ለምሳሌ ከጊዜው ርሃብ መግለጫ ሆነው እንደገና የቀረቡት?" የሚሉና እነርሱን የመሳሰሉ፣ ከሥነቃል ጥናት ጋር የተያያዙ ጥያቄዎች ማንሳት ይቻላል። ተገቢም ነው። ቁምነገሩ ግን ጉዩዲና አፈወርቅ በተቻለ መጠን ዐውድ እየሰጡ ቃልግጥሞቻቸውን ማቅረባቸው ለሥነቃል ተመራማሪዎች እና ለሌሎች ተመራማሪዎችም ከፍተኛ ጠቀሜታ ያለው መሆኑን መገንዘብ ነው።

በኢትዮጵያ ውስጥ ሥነቃል ነክ ሥራ ለመጀመሪያ ጊዜ ያሳተሙት ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ሳይሆኑ አይቀሩም። የለቅሶ ዜማ ግጥም የሚል መጽሐፍ እ.ኤ.አ. በ1918፣ አዲስ አበባ ታትሞ መውጣቱ በሌሰላው የኢትዮጵያ ሴማዊ ቋንቋዎች መዘርዘር ውስጥ ተጠቅሷል። ፍሩሲ (እ.ኤ.አ. 1956) በዚህ ዘመንና ከዚያም በፊት ስለታተሙ ሥራዎች በፃፈው መፅሀፍ ውስጥ ከፍ ብለን ስለጠቀስነው የጎሩይ መፅሀፍ የተናገረው ነገር የለም። ማርሴል ኮኸን (እ.ኤ.አ. 1925) ግን መጽሀፉ በኢትዮጵያ አቆጣጠር በ1910፣ (በጎርጎሳውያን አቆጣጠር በ1918) በኢትዮጵያ ማተሚያ ቤት መታተሙን እና 40 ገፅ መሆኑን ይገልጻል (ገፅ 353)። ይህን እንጂ መፅሀፉን እስካሁን እንዳላገኘት አንዳንድ ፀሐፍት ገልፀዋል (ሰይፉ፣ 1973፣ ፈቃድ፣ 1976)። ከዚህ ሌላ ጎሩይ መጽሐፈ ቅኔን (1918) አሳትመዋል። ቅኔ በቤተ ክህነት ምሁራን፣ በቃል ተደርሶ፣ ለምሁራኑ በቃል የሚከወንና ይዘቱም ባብዛኛው ሃይማኖታዊ መሆኑ የታወቀ ነው። በቃል ተደርሶ በቃል የሚከወነውን በፅሁፍ አውለው ስላሳተሙት ነው የጠቀስነው እንጂ እንደሌሎች ሥነቃሎች ሕዝባዊ ይዘትና ባህርይ አለው ብለን አይደለም። ከነዚህ ሌላ ኢትዮጵያውያን በራሳቸው ፍላጎትና ጥረት ያሳተሟቸው አሉ። በየሥነቃል ዘርፉ የተሠሩትን ዐበይት ሥራዎች እና አዘጋጅዎቻቸውን ባጭር ባጭሩ እናመለክታለን።

አፈወርቅ በኢትዮጵያ አቆጣጠር በ1897/8 ማሳተም የጀመረውን የተረቶች፡ የምሳሌያዊ ንግግሮች፡ የእንቅስቃሴዎች እና የግጥሞች ስብስብ ከእርሱ በኋላ የመጡ ኢትዮጵያውያን ሲገፉበት ይታያሉ። እንደ አፈወርቅ በስዋሰው መፅሀፍ እና በመዝገበ ቃላት ውስጥ ልዩ ልዩ ሥነቃሎችን ካሳተሙት ይልቅ ምሳሌያዊ አነጋገሮችን፡ ተረቶችን፡ ግጥሞችን፡ ቀልዶችን እና እንቅስቃሴዎችን ስብስቦ ማሳተምን ዓላማቸው አድርገው የተነሱትን በትኩረት እንቃኛለን።

ምሳሌያዊ ንግግሮችን ስብስቦ በመፅሀፍ ማሳተም ቢያንስ ቢያንስ ከ1942 ዓ.ም. እስከ 1982 ዓ.ም. የቀጠለ ይመስላል። ህጂ የሱፍ (1942)፡ ማኅተመ ሥላሴ (1943)፡ ሞገስ (1958 እና 1959)፡ አድነው (1961)፡ መኩረያ (1982) እና ኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዳሚ (1982፡1985 እና 1987) ያሳተሟቸው፡ በውስጣቸው በብዙ ሺ የሚቆጠሩ ምሳሌያዊ ንግግሮች ከያዙት ዋናዎቻቸው ናቸው ማለት ይቻላል። ከእነዚህ መፅሀፍት ውጭ ሊጠቀስ የሚገባው ክብረአብ አድማሱ (1977) በእስቴንስል አባዝቶ ያስጠረዘው ከ14ሺህ የማያንሱ ምሳሌያዊ ንግግሮች ያለበት ስብስብ ነው። በመፅሀፍ መልክ በታተሙት ውስጥ እና በክብረአብ ስብስብ ውስጥ የሚገኙትን ምሳሌያዊ ንግግሮች ፍች ለመስጠት የተደረገ ምንም ሙከራ የለም። ዋናው ዓላማቸው ንግግሮቹን በፊደል ተራ በቅደም ተከተል በማስቀመጥ ለመጭው ትውልድ ለመቅረስ ይመስላል። ፍቺዎቻችንም አብሮ በመቅረስ ምሳሌያዊ ንግግሮቹን ለማያውቋቸው ለማሳወቅ እና በዕለታዊ ንግግር ውስጥ የሚገቡበትን መንገድም ለማሳወቅና ለማስተማር የተደረገ ጥረት የለም። እርግጥ ክብረአብ ምሳሌያዊ ንግግሮቹን በይዘት ለመከፋፈል ስለሞከረ ሌሎች የማይሰጡትን አገልግሎት በሚሰጥ መንገድ አደራጅቷቸው ይገኛል። ከዚህ በቀር፡ ከአፈወርቅ ጀምሮ እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ የታተሙት የምሳሌያዊ ንግግሮች ስብስቦች በፊደል ቅደም ተከተል ስብስቦቻቸውን የሚሰድሩ፡ ከእነርሱ በፊት የተሰበሰበውን አጠቃላይ ተደጋጋሚነትን ለማስወገድ የማይጥሩ የየግል ስብስቦች፡ የየግል ጥረቶች ናቸው።

ሀገርኛ ተረቶችን መርጦ ስብስቦ፡ ብቻቸውን ማሳተም፡ የምሳሌያዊ አነጋገሮችን ያህል እስከ ዘመናችን ድረስ በስፋት ባይቀጥልም ከብርሃኑ (1938) እስከ 1971 ድረስ አልፎ አልፎ ሲታተሙ ይታያል። በዚህ ረገድ ጎሳ ያለ አስተዋፅኦ ካደረጉት አበበ (1948) ሁለት መፃሕፍት በማሳተሙ፡ ማኅተመ ሥላሴ ታዋቂውን እንቅልፍ ለምኔን (1950) በማሳተማቸው፡ ካሣ (1952)፡ ደበሱ (1956)፡ ከበደ (1954)፡ ከበደ (1971)፡ እና ትምህርትና ሥነጥበብ ሚኒስቴር (1952፡ 1961፡ 1966) በማሳተማቸው ለአብነት ያህል መጥቀስ ይገባል።

ከቃልግጥም ስብስቦች መሀል የማኅተመ ሥላሴ፡ አማርኛ ቅኔ ከነመፍቻው (1948) ወደ 1800 የሚደርሱ በመዲና፡ በዘለሰኛ፡ በበገና፡ ወዘተ የሚደረደሩ ግጥሞች ያሉበት ነው። ባብዛኛው ሃይማኖት ቀመስና ታሪክ ቀመስ ግጥሞችን የያዘ ሲሆን ቅኔዎቹ የተሰበሰቡት ከልዩ ልዩ ሰዎችና መፃሕፍት፡ እና እራሳቸው በፊደል እና በለቅሶና በዘፈን ቦታዎች ከሰሙት ነው። ዝክረ ነገር፡ በመጀመሪያ እትሙ (1942) የአደን፡ የበገና፡ እና ስለነገሥታትና እና ስለ መኳንንቱ የተነገሩ የሐሰን አማኑን

ግጥሞች ይዟል። እንደገና ታትሞ በ1962 ሲወጣ ልዩ ልዩ የህፃናት፣ የዘፈን፣ የሀዘን እና የጀግና ግጥሞች ተጨምረውበታል። ባለን እንወቅበት (1961) በሚለው መፅሀፋቸውም ብዙ ዓይነት ቃልግጥሞች፣ ዕንቁቅልሾች፣ ምሳሌያዊ አነጋገሮች እና ቀልዶች አቅርበዋል። በኢትዮጵያ ጥናት መፅሔት (1968) በታተመው ፅሁፋቸው ውስጥ ከቡልጋ የተሰበሰቡ የገና፣ የጥምቀት፣ የእንቁጣጣሽ፣ የምስጋና፣ የለቅሶ፣ የታቦት፣ ወዘተ ግጥሞች ይገኛሉ። ዓለማየሁ ሞገስም በተለያዩ ዕውቀቶቻቸው ውስጥ ቃልግጥሞች አሳትመዋል። በተለይ ኢትዮጵያዊ ቅኔ (1955) በተሰኘው መፅሀፋቸው ውስጥ ልዩ ልዩ ቃልግጥሞች አንዳንዴ ከነመግለጫቸው ቀርበዋል። የአማርኛ ግጥምና ቅኔ ማስተማሪያ (1954) እና የአማርኛ ሐረግ (1967) በተሰኙት መጻሕፍት ውስጥ የሕዝብ ግጥሞች ይገኛሉ። በአሥመራ ዩኒቨርሲቲ ስም በኢትዮጵያ ጥናትና ምርምር ቤተመጻሕፍት የሚገኝ በስቴንሰል የተባዛ "ተረቶችና ግጥሞች" (1964) የሚል ሥራም አለ። በውስጡ ግጥሞች አሉ። የመክብብ አጥናው (1976) መፅሀፍም ስለቴዎድሮስ ዘመን ጦርነቶች የተነገሩ የቀረርቶና የፉከራ ግጥሞችን አካትቷል።

የቀልዶች ስብስብ ይዘው የወጡት መጻሕፍት ከቃልግጥም መጻሕፍት በቁጥር የሚበልጡ ይመስላሉ። በውስጣቸው ከ100 በላይ ቀልዶች ይዘው ከወጡት መሀል የሞገስ ክፍሌ (1943)፣ የሻውል ባምነው (1964)፣ የከበደ ደስታ (1964)፣ በቅድመ 1966 ከወጡት ዋናዎቹ ናቸው።

1.3 የከፊል ፕሮፌሽናሎች² አስተዋፅኦ

እስካሁን ከምናውቃቸው የባህልና የትምህርት ክፍሎች በሥነቃል ስብሰባ ላይ መሠማራታቸው በውል የሚታወቀው፣ በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ ያለው የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል እና፣ በባህል ሚኒስቴር ውስጥ የሚገኘው "የሰነቃል ጥናትና ምርምር ቡድን" ናቸው። ከነዚህ ሌላ ግለሰቦችና የልዩ ልዩ የሁለተኛ ደረጃ ት/ቤቶች መምህራን (በተለይ ደግሞ የአማርኛ መምህራን) በተማሪዎቻቸው ያሰባሰቧቸው ሥነቃሎች እንዳሉ እናውቃለን።³ በዚህ ዕውቀት ውስጥ ግን፣ ከፍ ብለን በጠቀስናቸው፣ አስተማማኝ መረጃ ባላቸው የሁለት ክፍሎች ሥራዎች ላይ እናተኩራለን።

1.3.1 የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነዕውቀት ክፍል የተማሪ ዲግሪዎች

ከዚህ በፊት በሌላ ዕውቀት እንደተገለጸው (ፈቃደ፣ እ.ኤ.አ. 1993፣ 49-60 በዚህ የትምህርት ክፍል ከ163 የግምገማ ዲግሪዎች በሥነቃል ላይ ተሠርተዋል። እነዚህ ከሰኔ 1958 እስከ ጥቅምት 1985 ከተሠሩት የዲግሪ ማሟያ ዕውቀቶች ተመዝግበው ያገኘናቸው ናቸው። በልዩ ልዩ የሥነቃል ዓይነቶች ላይ የተሠሩ ናቸው። አብዛኞቹ የቃልግጥም (87) ጥናቶች ሲሆኑ ሌሎቹ የምሳሌያዊ አነጋገር (15)፣ የስሞች (14)፣ የእሾሩና እና የእንቁቅልሽ (12)፣ የፈላጊዎች አነጋገሮችና ልማዳዊ አባባሎች (11)፣ የተረቶች (10)፣ የምርቃንና የእርግማን (08) እና ስድስት የቀልድ ስብስቦችና በተለያዩ ደረጃ የሚፈረጁ ጥናቶች ናቸው።

እነዚህ ዲግሪዎች የተገፉት በአማርኛ ቋንቋ ነው። ሥነቃሎቹ ግን ከተለያዩ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች የተሰበሰቡ ናቸው። 163ቱን ዲግሪዎች በየቋንቋቸው ስንመድባቸው 73 በአማርኛ፣ 25 በአሮምኛ፣ 12 በትግርኛ፣ 09 በሲዳሞኛ፣ 07 በጉራግኛ፣ 05 በወላይትኛ፣ 05 በክስታንኛ፣ 04 በአደርኛ፣ 04 በሀድይኛ፣ 03 በከምባትኛ፣ 02 በከፊኛ፣ 02 በጋሞኛ እና አንዳንድ በአገውኛ፣ በአሪኛ፣ በቡርጂኛ፣ በመስቃንኛ፣ በቆቱኛ፣ በጌዴዎኛ፣ በስልጥኛ፣ በስልጤ አዘርነት በርበሬ፣ በጌቶኛ፣ በጎፍኛ፣ በሶማላኛ፣ እና በጉጂኛ ሆነው እናገኛለን። ከነዚህ ሌላ አራት ስነቃል ነክ መዘርዘሮች በዲግሪ መልክ ቀርበዋል (ደግነሽ፣ 1978፣ ሳሙኤል፣ 1982፣ ኤልያስ፣ 1982፣ ኡመር፣ 1984)።

1.3.2 የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነዕውፍ ክፍል አባላት አስተዋዕክ

ከክፍሉ መምህራን መሀከል "የባሪያ ስም በአማራው ባህል" በሚል ርእስ ከ500 የሚበልጡ የባርያ ስሞችን ሰብስበውና አጥንተው የኢትዮጵያ ጥናት መዕረግ (JES) ውስጥ ሰይፉ መታፈሪያ አሳትመዋል። ከዚያ በኋላም በ1973፣ እ.ኤ.አ. በ1984 እና በ1993 ልዩ ልዩ ሥነቃል ነክ ዕውጮች አበርክተዋል። ሌላው የክፍሉ አባል ሰባት ያህል ሥነቃል ነክ ዕውጮች አቅርቧል (ፈቃደ፣ 1970፣ 1972፣ 1973፣ 1976፣ 1977፣ እ.ኤ.አ. 1984፣ 1993 እና 1994)። ክፍሉ በ1971 መጀመሪያ ላይ፣ ለሥነቃል ስብሰባና ጥናት ሰዎች ቀጥሮ የነርሱ ሥራ ውጤት፣ ማለትም የይትባሪክ እና የሳሙኤል (1974) ሌሚሱዋ/አጫጭር የወላይትኛ ተረትና ምሳሌዎች)፣ እና የእሸቱ (1975) አርጆ አውራጃ የተሰበሰቡ የአሮም ተረቶች፣ በስቴንስል ተባዝተው ቲጠርዘዋል። በተጨማሪ፣ በ184 ካሴቶች ላይ የተቀረፁ ሥነቃሎች አሉ። እነዚህም፣ የትግርኛ (34 ካሴቶች)፣ የጉራግኛ (32)፣ የአሮምኛ (26)፣ የኩናምኛ (18)፣ የወላይታ (18)፣ የጋሞኛ (14)፣ የጊሚሪኛ (13)፣ የሶማላኛ (12)፣ የሀድይኛ (11)፣ የከምባትኛ (06) ናቸው። እነዚህ ካሴቶች በሠለጠነ የሰው ሀይል እጥረት የተነሳ በዕውፍ ሳይሰፍሩ፣ ሳይጠኑ እና ሳይታተሙ ቆይተዋል።

1.3.3 "የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዳሚ የስነቃል ጥናትና ምርምር ቡድን" አስተዋዕክ

ቡድኑ ከሚያዝያ 24-26/1976 ባካሄደው ሴሚናር ላይ በስምንት የብሔረሰብ ቋንቋዎች (ጌዲአ፣ ሀድያ፣ ትግሬ፣ አማራ፣ አሮም፣ ወላይታ፣ ከምባታና ሲዳማ) የተሰበሰቡ ሥነቃሎችን የሚመለከቱ ዘገባዎች መቅረባቸው ይታወቃል (ፈቃደ፣ 1977:25-26)። ባለፉት 12 ግድም ዓመታት ቡድኑ የሠራቸውን ሥራዎች የሚያመለክት ዘገባ እስካሁን አላየሁም። ይሁን እንጂ ቡድኑ ያጠናቀራቸው የአማርኛ፣ (1982)፣ የትግርኛ (1985)፣ የወላይትኛ (1987) ምሳሌያዊ ንግግሮች ታትመው መውጣታቸው የታወቀ ነው። ሌሎች የተሠሩ ሥራዎችም ይኖራሉ የሚል እምነት አለን።

1.3.4 በቋንቋዎች ጥናት ተቋም ለድኅረ ምረቃ ፕሮግራም የቀረቡ ዲማዎች

በአንስቲትዩቱ ውስጥ ለሚሰጠው የሥነሰው ምረቃ ፕሮግራም የቀረቡ ሰባት የዲግሪ ማሟያ ቲሲሶች አሉ። የአብዱል ቃድር ሀጂ (1974)፣ የመላክነህ መንግሥቱ (1982)፣ እና የተስፋዬ ገብረማርያም (1982)፣ በቅደም ተከተላቸው መሠረት፣ በሶማሌ፣ በአገው እና በጀብላዊ ተረቶች ላይ የተደረጉ ጥናቶች ናቸው። አሰፋ ማሞ (1979) ከወሎ በተሰበሰቡ የመንዘማ ግጥሞች፣ ብርሃኑ ማቴዎስ (1978) በከምባታ ምሳሌያዊ ንግግሮች፣ ሺበሺ ለማ (1978) በረሃብ ግጥሞች ላይ የተለያዩ ጥናቶች አድርገዋል። የደሳለኝ ስዩም (1977) ሥራ የኢንሪኮ ጅሩሊን የኦሮሞ ሥነቃል ስብስቦች ፋይዳ ለመገምገም የሚሞክር ነው። እነዚህ ቲሲሶች፣ በድኅረ ምረቃ ፕሮግራሙ ውስጥ በቂ የሥነቃል ትምህርት ያላገኙ ተማሪዎች፣ በራሳቸው ንባብና ጥረት አጥንተው የጻፏቸው ናቸው። ብዙዎቹ፣ በተቻለ መጠን፣ በጊዜው በቤተመጻሕፍት ያገኟቸውን መጻሕፍትና መጣጥፎች በጥንቃቄ አንብበው ለመጻፍ በመሞከራቸው ለሙያው መልካም አስተዋዕክ አድርገዋል ማለት ይቻላል።

1.4 በመገናኛ ብዙሀን የወጡ

በሀገሪቱ የመገናኛ ብዙሀን፣ በተለይም በጋዜጦች ውስጥ፣ ልዩ ልዩ ሥነሰው እና ሥነቃል ነክ ቅርሶች ሲታተሙ ሰባ ዓመት ገደማ ይሆናቸዋል። በተለይ ባለፉት 15 ዓመታት በጋዜጦች፣ በመፅሔቶች፣ በሬድዮና በቴሌቪዥን ፕሮግራሞች ውስጥ ከተለያዩ አካባቢ የሚላኩ ሥነቃሎች ቀርበዋል። ሥነቃሎች በከተማና በገጠር ልዩ ልዩ መልክ እየያዙ መጥተዋል። ለዚህ አንዱ ዋና ምክንያት በመገናኛ ብዙሃን አማካይነት ከገጠር ወደ ከተማ፣ ከከተማ ወደገጠር በመተላለፋቸው ሳቢያ በመሆኑ ነው።

ከተማ ውስጥ የሚሠሩ ተውኔቶች እና ገበያ ላይ የሚሸጡ የዘፈን ካሴቶችም ምን ያህል በባህላዊው የግጥም፣ የዜማና የዳንስ ምንጭ ላይ እየተመሠረቱ እንደመጡ መገንዘብ ይቻላል። ስለዚህ ሥነቃሎች (oral literatures) እና ትውፊት (folklore) ባጠቃላይ በተለያዩ መንገድ እያንሠራሩ መሆኑ እየታየ ስለመጣ የተመራማሪዎችን ቀልብ ሊማርኩ የሚገባ ይመስላል።

2. የሥነቃል ጥናት ፕሮብሌሞች

ከዚህ በላይ የጠቀስናቸው ሥራዎች መሠራታቸው ሠሪዎቹን የሚያስመሰግን እና ጠቃሚም ነው። ይሁን እንጂ ሙከራዎቹ ያለችግር የተከናወኑ አይደሉም። ጎሳጎሳ ብለው የታዩንን ችግሮች ከዚህ በታች እናሰፍራለን።

2.1 ሳይንሳዊ የባህል ምርምርን አስፈላጊነት አለመገንዘብ

በሀገራችን የመገናኛ ብዙኃን ባለፉት ህያዩ ሰላሳ ዓመታት በተለያዩ ድምፀት (tone) እና ትኩረት የሚነገርላቸው የልማት መስኮች እርሻ፣ እንዲሁም፣ ሳይንስና ቴክኖሎጂ ናቸው ቢባል ማጋነን አይሆንም። ስለምርምርም ሲወጋ በእነዚህ ጉዳዮች ላይ በተደጋጋሚ አትኩሮ መናገር የተለመደ ብቻ ሳይሆን እየተሰለፉ የመጣም ነው ማለት ይቻላል። ስለ እነዚህ መስኮች የተነገረውን ያህል በሀገሪቱ ውስጥ ለውጥ ሲመጣ ግን አይታይም። ስለምርምርና ስለልማቱ የሚናገሩት የጥቂት የሀገራችንና የአህጉራችን ፊደላውያን ህይወት ግን የት እንደደረሰ መናገር አያዳግትም። ለዚህ የበቃነው በብዙ የተለያዩ ምክንያቶች የተነሳ ሊሆን ቢችልም አንድ ግልፅና መሠረታዊ የሚመስለን ችግር አለ። እርሱም የየህዝቡን ባህል በሳይንሳዊ ምርምር አጥንቶ አለማወቅ እና ከጎሳናዊና ከቀሳዊ ልማት ጋር ያለውን ደምሥራዊ ግንኙነት በወጉ አለመገንዘብ ነው ብለን እናስባለን። ባለፉት 18 ዓመታት እንዳየነው ከሆነ፣ የልዩ ልዩ ብሔረሰቦችን ባህል ማጥናትና ማዳበር ማለት በየበዓሉና በየመድረኩ ጭፈራ ብቻ ማዘጋጀት ተደርጎ የታየ፣ የተገኘውን ጋሻ፣ ጦር፣ ብራና፣ ልብስ፣ ማሰሮና የመሳሰሉትን መሰብሰብና ቆልፎ ማስቀመጥ ላይ ብቻ ያተኮረ፣ ከቀሳዊና ከጎሳናዊ ባህል ንቁ (active) ማኅበራዊ ሚና ይልቅ በፍዝ ቅምጣዊነቱ ብቻ የተማረከ ይመስላል። ሳይንሳዊ የባህል ጥናት ለልማት ፖሊሲ ቅየሳ ያለውን ዐቢይ ሚና የተገነዘቡ ውይይቶችና ምርምሮች በፅሁፍ አግኝቶ ለማንበብም ሆነ ሲነገሩ ለመስማት ገና አልቻልንም።

የልማት ፖሊሲ ለመንደፍ ግን አልሚውንና የልማቱም ተጠቃሚ የሚሆነውን ሕዝብ አስተሳሰብ፣ እምነት፣ ባህል፣ ፍላጎት ወዘተ. ጭምር በሳይንሳዊ ዘዴና (scientific method) እውቀት ላይ ተመሥርቶ ማጥናት የግድ ይመስለን ነበር። ይህ ግንዛቤ፣ በእኛና እኛን በሚመስሉ ደህ አገሮች ለሚገኙ ለብዙዎች ፖሊሲ አውጪ ፊደላውያን ጎልቶ አለመታየቱ ዋነኛው መሠረታዊ ችግር ይመስላል። በጠቅላላው የሕዝቦችን ጎሳናዊና ቀሳዊ ባህል የመሰብሰብ፣ የመመዝገብ፣ የመቅረስና በየጊዜው በእውቀት የመርመርና የመተንተን ተመክሮ መሰለል የመጣጥፋችን ርእስ ለሆነው የሥነቃል ጥናትም ፈርጆ ብዙ ችግሮችን ያስከተለ ነው። ከዚህ በላይ በገለፅነው መንፈስ የባህል ጥናትን ፋይዳ ተገንዝቦ መፍትሔ ለመሻት የምርምር፣ የትምህርትና የባህል

ኢንስቲትዩቶች ሲጥሩ አለመታየታቸውም ችግሩ ሥር የሰደደ መሆኑን እንድንገነዘብ የሚጠቁም ነው።

2.2 የሥነቃል ትምህርት አለመስፋፋት

ሥነቃልን እንዳንድ ትምህርት በዩኒቨርሲቲ ደረጃ መስጠት ከተጀመረ አሥራ ዘጠነኛ ዓመቱን ይዟል። ይሁን እንጂ ትምህርቱን በጥልቀትና በስፋት አስተምሮ በሳል ምሩቃን ለማፍራት ቀርቶ በመሰጠት ላይ ያለውንም አንድ ኮርስ አጠናክሮ ለማስተማር ገና አልተቻለም። ትምህርቱ የሚሰጠው ክፍል ቋንቋን፣ ሥነልሳናን፣ ሥነጽሁፍን፣ የማስተማር ዘዴን፣ ጋዜጠኞችን፣ ትርጉምን እና ሌሎች ትምህርቶችን የሚያቀማምስ እንጂ ከነዚህ ባንዱ ልቀው የሚወጡ (ክሂዳኞች) ባለሙያዎችን (specialists) የሚያሰለጥን አይደለም። እርግጥ፣ ከመጀመሪያው ለዚያም አልተቋቋመም።

በድኅረ ምረቃ ፕሮግራም የሚሰጠው የሥነሰራተኛ ትምህርትም ላቅ ባለ ደረጃ ልዩ ልዩ ኮርሶችን የሚያቃምስ ነው። በዚህ ፕሮግራም ውስጥ ለሥነቃል የተሰጠው ቦታ እጅግ አነስተኛ ነው። በመጀመሪያ ዲግሪ ፕሮግራም ውስጥ ከተሰጠው ሰዓትም ያነሰ ነው። ባጭሩ በሀገሪቱ ውስጥ ባሉት የባህሌ ቢሮዎች ውስጥ ልባቸውን ሞልተው የሚሠሩ ምሩቃንን የሚያፈራ የሥነቃልም ሆነ የትውፊት ትምህርት ገና የለንም። በዚህና ቀደም ብለን በቁ. 2.1 በጠቀስነው ዐቢይ ችግር የተነሣ የሥነቃል ስብሰባና ጥናት ላይ የተሠማሩ ሰዎች ችግሮች ሲገጥሟቸው እናያለን። ዕውቀት ነክ ፕሮብሌሞቹ የተከሰቱት፣ ስለ ትውፊት እና ስለ ሥነቃል ያላቸው እውቀት በቂ ባለመሆኑ እና ተግባራዊ የአመሳሰክ (field methods) ትምህርት ባለመሰጠቱ ነው።

2.3 የመስክ ችግሮች

ዋና ዋናዎቹ ችግሮች ተመራማሪው ለጥናት በሚሄድባቸው ቦታዎች ከሚያገኛቸው የሥነቃል አቀባዮች (informants) አስተሳሰብና እምነት፣ በየጊዜው ከሚከሰቱ ፖለቲካዊ ለውጦች፣ እና ከቢሮክራሲያዊ ሁኔታዎች የሚመነጨ ርቀት። ከተመራማሪው ልምድ፣ እምነትና የዕውቀት ደረጃ የሚመነጨ ችግሮችም ያጋጥማሉ።

2.3.1 የሥነቃል አቀባዮች

ብዙ አቀባዮች ለሥነቃል (በጥቅሉም ለትውፊት) ዝቅተኛ ግምት ሲሰጡ ይሰማሉ። ሥነቃል በተለያዩ ጊዜያትና አጋጣሚዎች ለደስታ፣ ለጨዋታ፣ ለሀዘን ወዘተ. ተከውኖ በዚያው የሚያበቃለት እንጂ ተሰብስቦ ምን ይረባል የሚሉ ሰዎች ቁጥር ጥቂት አይደለም። የእንደነዚህ ዓይነቶቹን ሰዎች ፈቃድ አግኝቶና አጋግሮ ሥነቃል ለማግኘት አስቸጋሪ ነው። እያወላወሉ ፈቃደኛ ሲሆኑ እንኳ፣ እንደየጠባያቸው፣ ወይ "ዝም ብለህ ስማ! ምንም አትገና!" የሚሉ፣ "የዕሁፍ ማስታወሻ ውሰድ እንጂ በቴፕ

አትቅዳ! ድምፃችን ይሰለባል!" የሚሉ፤ የተጠየቁትን ሥነቃል "እሱማ አልፎ! ጊዜ ሽሮት! ምን ይጠቅምሃል?" የሚሉም አሉባቸው። ተመራማሪውን፣ እንደየሁኔታው፣ "ጆሮ ጠቢ፣ ቀረጥ መርማሪ፣ ሰላይ" እያሉ መጠርጠርም አለ።

- ገንዘብ እንዲከፈላቸው በቀጥታና በተዘዋዋሪ የሚጠይቁ አቀባዮች አሉ። ብዙ ጊዜ ተራው ተመራማሪ ይህንን ፍላጎታቸውን ለማሟላት አቅም ያንሰዋል።
- ባንዳሩ አቀባዮች እዚያው ለቅሶ ላይ ካልሆነ አይመጣልንም፤ ሠርግ ላይ፣ እርሻ ላይ፣ ጨዋታ ላይ ካልሆነ በቀር እንዲያው ከመሬት ተነስቶ መናገር አይቻልም ይላሉ። ይህ ከሥነቃል አሰባሰብ ዘዴ አንፃር ሲታይ ተገቢ ነው። ሥነቃልን በክዋኔ ወቅት፣ ከነዐውዱ መሰብሰብ ትክክለኛ አካሄድ ነው። ይሁን እንጂ ላጭር ጊዜ፣ በተመቸው ሰዓት ወደ ገጠር ሂዶ አንዳንድ ነገር ሰብስቦ ለመምጣት ለሚሻ ተመራማሪ የሚሰማማ መንገድ አይደለም። በዚህ ላይ አቀባዮቹ፣ በተለይ "ጨዋታ ላይ ካልሆነ" በሚለው ላይ የሚያተኩሩት፣ በተዘዋዋሪ መንገድ፣ አረቄ፣ ጠላ፣ ጠጅ እየጠጣንና እየተጫወትን ካልሆነ ማለታቸው መሆኑ የታወቀ ነው። ምርቃት እንዲሰጡ ሲጠየቁ፣ "እሱማ ተበልቶ ተጠጥቶ ነው እንጂ፣ እንዲያው በደረቁ አይሆንም" የሚሉ አሉ። ነገር ግን፣ የለቅሶ ግጥም ሲጠየቁ "በአገር አማን እንዴት የለቅሶ ግጥም እናገራለሁ?! ይህም ሚርት ነው!!" የሚሉትም ሆኑ ሌሎቹ፣ ገንዘቡ ተገኝቶ ጠላና አረቄ ተገዝቶ እየተጠጣ ሲጠየቁ እንደልብ ለመናገር ያላቸው ፈቃደኛነት የሚጨምርና አንደበታቸውም የሚፈታ ዓይነት ናቸው።

2.3.2 ፖለቲካዊ ለውጦች እና ቢሮክራሲያዊ ችግሮች

በየወቅቱ የሚነሱ የፖለቲካ እና የሃይማኖት ጉዳዮች በሰዎቹ ፈቃደኛነት ላይ፣ በተመራማሪው ዓላማና ጥናት ላይ የሚያሳድሩት ተፅዕኖ አለ።

- አንዳንድ ግጥሞችን መናገርም ሆነ ተረቶችን መተረት የተለወጠው ሥርዓት ደጋፊ ያስመስለናል በሚል ብዙ አቀባዮች ራሳቸውን ይሰነስራሉ (censor ያደርጋሉ)።
- አዳዲስ የመንግሥት አዋጆችና ደንቦች አንዳንድ የሥነቃል ዓይነቶችን እንዳይናገሩ ያደርጓቸዋል። ለምሳሌ፣ በደርግ ዘመን የአደን ግጥም መናገር "የዱር አራዊት አዋጅን ተቃውመህል" እንዳያሰኝ፣ ልዩ ልዩ እምነት ነክ ክላሎችንም መናገር "ፀረ ማርክሲስት ነህ" እንዳያሰብል፣ ሸማኔንና አንጥረኛን የሚያናገሩትን መናገር "ሠራተኛውን አንቋሽህል" እንዳያሰብል በመፍራት አቀባዮች ይቆጠባሉ። እነዚህ በዘመን ደርግ ከተከሰቱት የመስክ ችግሮች ጥቂቶቹ ናቸው።

- የአካባቢውን የመንግሥት የበላይ ተጠሪ ሳያስታውቁ በቀጥታ ወደህዝቡ መሄድ የማይቻልባቸው ሁኔታዎች አሉ። በመንግሥት ተጠሪዎች በኩል መሄድም ሆነ ደፍሮ እራስን ችሎ መሄድም የየራሳቸው ችግሮች አሉባቸው። እንደየሚሰበሰቡ የሥነቃል ዓይነትም ችግሩ የሚቀልበትም ሆነ የሚላላበት ጊዜ አለ።
- በተለይ ስለፖለቲካ፣ ስለአስተዳደር እና ስለ ማኅበረሰባዊው ህይወት የሚነገሩትን ግጥሞች በተነገሩበት ጊዜ እንደልብ - ማግኘትና ከነወውዳቸው መመዝገብ አለመቻሉ ሌላው ዐቢይ የመስክ ችግር ነው። ከሕዝቡ ጋር ረዘም ላለ ጊዜ በመኖር እና የእነርሱንም እምነት በማግኘት፣ የሰሙትን እየመዘገቡ ካልሆነ ይሄንን ችግር መቅረፍ አስቸጋሪ ነው።
- የሥነቃል ስብሰባ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችንና የባህል ሚኒስቴርን በመሰሉ ድርጅቶች ሲከናወንም ያጋጠሙ አስተዳደራዊ እና ቴክኒካዊ ችግሮች ነበሩ። ሥነቃል ስብሰባዎቹ ረዘም ላለ ጊዜ መስክ ለመቆየት ወይ አይፈቀድላቸውም ወይም ደግሞ የሥራቸው ባህርይ ያግዳቸዋል። በበጀትና በቢሮክራሲያዊ ደንቦች ምክንያት አስተዳደር ለአጭር ጊዜ እንዲወጡ ነው የሚፈቅድ። በመምህርነት ሙያ ላይ የተሰማሩት ደግሞ ለረዥም ጊዜ መስክ ለመቆየት ብዙ ጊዜ አይችሉም። ለምርምር እረፍት ወስደው ለመስራት ሲፈልጉም የበጀት፣ የሂሳብ አሰራር፣ እና የድጎማ ችግሮች አሉባቸው። በዚህ ላይ ለምርምር የሚያስፈልጉት ቴፕሪከርደሮች፣ ቴፖች፣ ካሜራዎች፣ ቪዲዮዎች፣ ቢድዮ ካሜራዎች እና መስክበሪዎች(transcribers) ማግኘት ቀላል አይደለም።

2.3.3 ተመራማሪው

- ተመራማሪው ስለ አካባቢው ባህልና ስለነዋሪዎቹ ሥነልቦና አጥንቶ የአቀባዮቹን ፍላጎትና ትብብር ለማግኘት የሚያስችሉትን ቅደመ ዝግጅቶች ለማድረግም ችግሮች ያጋጥሙታል። ስለብዙዎቹ ወረዳዎችና ቀበሌዎች እርሱ የሚፈልጋቸው መረጃዎች ተፅዕኖ አለመገኘታቸው አንዱ ችግር ነው። እነዚህን መረጃዎች ለማግኘት የአሰሳ ጉብኝቶች ማድረግም ቀላል አለመሆኑን ቀደም ብለን ካነሳናቸው ነጥቦች ተነስቶ መገመት ይቻላል።
- የተመራማሪው ባህላዊ ዳራ እና ሊያጠናው የሚሄደው ባህል የማይሰናኙ ሲሆኑ የገጠሙ ችግሮችም ነበሩ። ስለውቃቢ የሚያጠና የእርቶዶክስ ሃይማኖት ተከታይ ወዳጃ ማደር እንዳለበት ሲረዳ የሚያጋጥመው ሥነልቦናዊና ማኅበራዊ ችግር እንደሚኖር መገመት ይቻላል።
- የአሰባሰብ ዘዴዎች፣ የሥነቃል ትውራዊ ዕውቀቶች እና የአመሳሰክ ልምዶችም እንደየሁኔታው የተመራማሪውን ሥራ የማቀላጠፍም ሆነ የማክበድ ሚና ይጫወታሉ።

2.4 የስያሜ ቃላት ችግር

ከሥነቃል ጋር የተያያዙ ሙያ-ነክ (ቴክኒካዊ) ቃላት ሆነ ብሎ ማውጣት በተለይ ከ1970 ዓ.ም. ጀምሮ እየጨመረ መጥቷል። ከእነዚህ ቃላት መሀከል አንዳንዶቹ ምንም ክርክር ሳያስነሱ ሲቀጥሉ ሌሎቹ ደግሞ እንደየተማሪው፣ መምህሩ፣ ጋዜጠኛው፣ መንገደኛው ፍላጎት ልዩ ልዩ ስያሜ ሲሰጣቸው ይገኛሉ። ብዙዎቹ ስያሜዎች በዘፈቀደ የሚሰይሙ ናቸው። ስለሙያውም በቂ ንባብና እውቀት በሌላቸው በድፍረት የተሰየሙ ስያሜዎች ናቸው። ምክንያት እየሰጡ በየዕውቀታቸው መጠን ለማስረዳት እየሞከሩ አማራጭ ቃል የሚያቀርቡና ውይይቱ ከወኔ ይልቅ በእውቀት እንዲዳብር የሚያደርጉ አሉ። ለአንድ ቃል የተሰጡትን ስያሜዎች እንመልከትና እያንዳንዳችን የትኞቹ በዘፈቀደ የትኞቹ በእውቀታዊ ውይይት እንደተሰየሙ ለጊዜው እንገምት። የተሻለ የሚሆነው ግን እነዚህን ስያሜዎች ያወጡት ሰዎች ሳያወጡ ያቀረቡት ምክንያት ካለ ያንን ተመልክቶ በእውቀት መመርመር ነው። በተለይ የብዙዎቹን ሰዎች ቃላት ምንጮች ለመመልከት የሳሙኤል ነንዳለን (1982) ዲሞክራሲ መመልከት ፍለጋውን በጣም ያቀልለዋል። ይህን ካልን በኋላ ለአንግሊዝኛው "oral literature" ከተሰጡት ስያሜዎች የሚከተሉትን እንጠቅሳለን።

ቃል ጥበብ	አፋዊ ስንክን
አፋዊ ኪነተቃል	አፋዊ ስነጽሁፍ
ኪነተቃል	አፋዊ ጥበብቃል
ኪነ ቃል	አፋዊ ድርሰት
ስነ አንደበት	የቃል ሥነጽሁፍ
ስነ አፍ	ጥበብ ቃል
	ቃል ኪነት

ሌሎች እዚህ ያልጠቀስናቸው ብዙ ሊኖሩ ይችላሉ። እንደዚህ ዓይነቱ የስያሜ ቃላት ፕሮብሌም የተነሳበትን ጊዜ ስናስብ ከ14ቱ መሀል ካንድ ከሁለቱ በቀር ከ1970 በኋላ የተከሰቱ ናቸው ማለት ይቻላል። ይህ ፕሮብሌም የእኛ ብቻ ሳይሆን የሌሎች ሀገሮችም ጭምር ስለሆነ መሸበር የለብንም። ሊያሳስበን የሚገባው ግን የውጭ ሀገሮቹ የስያሜ ቃላት ልዩነቶች ከንባብና ከእውቀት መመንጫቸው ጎሳ ብሎ የሚታይ ሲሆን፣ የእኛዎቹ ግን ባብዛኛው በድፍረትና በጥቃትን ባልታሰበባቸው ሰበቦች ላይ የተመሠረቱ መሆናቸው ጎልቶ መታየቱ ነው። ለምሳሌ ያህል የእንግሊዝኛዎቹ popular literature, unwritten literature, traditional literature, oral literature, verbal art የመሳሰሉት ስያሜዎች፣ ስያሜዎቹ ስለሥነቃል ያላቸውን አመለካከትና ትኩረት ከገለጹ በኋላ የሚያቀርቧቸው ናቸው። በዚህ የተነሣ በመሀከላቸው ያለው ልዩነት ላይ ለመወያየትና ለመከራከር ከዚያም አንዱ ሌላውን አስረድቶ ሀሳቡን ለማስለወጥ፣ ወይም የየራሳቸው ስያሜቃል ከሌሎቹ የበለጠ በተገልጋዮች ዘንድ ተቀባይነት እንዲያገኝ በልዩ ልዩ ዘዴ ሲጥሩ ይታያሉ። እኛ

ይህንን ለማድረግ ገና አልቻልንም። ይሁን እንጂ አሁን ያለው የስያሜ ቃላት መብዛት የሚያሳዩን አንድ ጉልህ ነጥብ አለ። ለስነ-ቃል ጥናት ያለው ፍላጎት እየዳበረ መምጣቱን እና በማኅበረሰቡም ውስጥ ስለሙያው ያለው ግንዛቤና ፍቅር እየጨመረ መምጣቱን እናያለን። በልዩ ልዩ የራድዮና የቴሌቪዥን ፕሮግራሞች፣ በጋዜጦችና በመጽሔቶች ውስጥ የተሰጠውን ቦታ ስንመለከት የሚያበረታታ ሁኔታ ላይ የምንገኝ መሆኑንም እንገነዘባለን። በልቦለዶች፣ በግጥሞች፣ በትያትሮች፣ በሙዚቃ ካሴቶች ልዩ ልዩ ሥነ-ቃሎችና ሌሎች የትውፊት (folklore) ዓይነቶች ከቀድሞ በበለጠ ሁኔታ ሲገቡ መታየታቸውም የሚሰጠው አዎንታዊ ፍንጭ አለ። ካሁን በኋላ በትምህርት ክፍሎች እና በሥነ-ቃል ማኅበሮች (societies) አማካይነት በእውቀታዊና ሥርዓት ባለው ሁኔታ ሙያው የሚዳብርበትን መንገድ መፈለግ ሳይጠቅም እንደማይቀር እንገምታለን። የስነ-ቃል ተመራማሪዎች ዛሬውኑ ሊጀምሩት ከሚችሉት ሥራ አንዱ የመስኩን ሙያ ነክ ቃላት ሰብስቦ እውቀታዊ (አካዳሚያዊ) በሆነ መንገድና በልዩ ልዩ ምሳሌዎች በተደገፈ ማስረጃ ውይይት መክፈት ነው። የፈቃደ (1970፣ 1973፣ 1976)፣ የሰይፉ (1973፣ በተለይ ጁን 1993)፣ የደግነሽ (1978)፣ የሳሙኤል (1982)፣ የኤልያስ (1982) እና የአሙር (1984) ሥራዎች ለውይይቱ መነሻ የሚሆኑትን የቃላት ዝርዝር ለማውጣትና የተሰጣቸውንም ልዩ ልዩ ፍቺዎች ለመሰብሰብ ጥሩ መነሻ ምንጮች ሊሆኑ ይችላሉ። ከዚያ ከዓለም የእውቀት ምንጭ ከሚገኘው ጋር እያገናዘበ በሀገራዊና ዓለም አቀፋዊ ዐውድ ውስጥ አካዳሚያዊው ውይይት፣ ትንተና እና ክርክር ሊቀጥል ይችላል። የሥነ-ቃልና የትውፊት ትምህርቶች በዩኒቨርሲቲው ውስጥ ተጠናክረው እስኪጀመሩ ድረስ ከፍ ብለን የጠቀስነውን ማካሄድ ይቻላል። በተጨማሪም፣ በማኅበረሰቡ ውስጥ በተለይ ደግሞ በትምህርት ቤቶች አካባቢ የሥነ-ቃል (oral literature) ወይም የትውፊት (folklore) ማኅበሮች አቋቁሞ የአካባቢውን የሥነ-ቃልና የትውፊት ሀብቶች በሥርዓት እየሰበሰቡ መቅረስና በይዘትና በቅርፃቸው ላይ መወያየት ይቻላል።

3.0 የሥነ-ቃል ትምህርትና ጥናት ፋይዳ

ስለ ሥነ-ቃል ትምህርትና ጥናት ፋይዳ የምንናገረው፣ የቋንቋዎች ጥናት ኢንስቲትዩት ለሀገሪቱ የትምህርት፣ የባህልና፣ የልማት አቅጣጫ ሊያበረክት የሚችለውን በማሰብ ነው። የኢንስቲትዩቱ አቅምና ተግባር እጅግ የተወሰነ ባይሆን ኖሮ ርእሳችን "የባህል ጥናት (Cultural Studies) ፋይዳ" ይሆን ነበር። ይህ በበይነ-ዲሲፕሊናዊ (inter-disciplinary) መልኩ የሚካሄድ ነው። አሁንም ቢሆን፣ የሥነ-ቃል ጥናትን ፋይዳ የምንመለከትበትን ዐውድ (context) ለማሳወቅ ስንል ስለ ባህል ጥናት አስፈላጊነት አንዳንድ ሀሳቦችን በመንደርደሪያ መልክ መሠንዘር ይኖርብናል። የባህልን እና የሥነ-ቃልን ጥናት ፋይዳም ከመንፈሳዊና ቁሳዊ ልማት ጋር ማያያዝም ዋናው ዓላማችን (target) ነው።

በከፍተኛ ደረጃ ስለሚደረግ የሰው ኃይል ሥልጠና፣ ስለምርምር ቅድሚያዎች እና ስለሀገር ልማት ሲወሳ ተደጋግመው የሚነሱት ሙያዎች እርሻ፣ ጤና፣ ኢኮኖሚ፣ ቴክኖሎጂ እና ሳይንስ ናቸው ብለናል። ይሁን እንጂ በእነዚህ ሙያዎች የሰለጠኑት

ሰዎችም ሆኑ በነዚህ መስኮች የተደረጉ ምርምሮች የሀገሪቱን የኢኮኖሚ፣ የማኅበራዊና የፖለቲካ ፕሮብሌሞች ሲቀርፉም ሆነ ሲያስወግዱ አይታዩም። ፕሮብሌሞቹ እየተባባሱ፣ የሥልጠናና የምርምር ትኩረቱም በዚያው በተጀመረበት መንገድ ሊቀጥል የወሰነ ይመስላል። ይህ የሆነበት ዋነኛ ምክንያት፣ የምርምርና የገጠር ልማት እሳቤዎች ባለሙያዎቹ በሠለጠኑባቸው ሀገሮችና ዩኒቨርሲቲዎች እሳቤዎች ላይ የተመሠረቱ በመሆናቸውና አቀራረባቸውም በቀቀዋል (Parroting) ስለሆነ ነው። ባለፉት 70 እና 80 ዓመታት፣ የጃፓንን፣ የቻይናን፣ የሶቭየት ጎብረትን፣ እና የአሜሪካንን መንገድ ለመቅዳት ስለሚደረጉ ጥረቶች ብዙ ሰምተናል፣ አንብበናል፣ ተመልክተናል። እነዚህ ሙከራዎች ግን የሚያረካ ውጤት አስመዝገበው አይገኙም። ምክንያቱም የገጠር ልማት ዋና ተዋናይ እና ተጠቃሚም የሆነውን ሕዝብ አስተሳሰብና ባህል መርምረው፣ ግኝታቸውን ከተማሩት ዘመናዊ ትምህርት ጋር አሰናኙተው፣ ተግባራዊ የሚሆንበትን መንገድ በእውቀት የመተለምን አስፈላጊነት ባለሙያዎቹ ገና የተገነዘቡ አለመሆናቸው ይመስላል። በሀገሪቱ ባህል ውስጥ ያሉትን የእርሻ፣ የጤና፣ የከብት ርባታ፣ የአስተዳደር፣ የሕግ፣ የፍትሕ እና ሌሎች ጠቃሚ እውቀቶች፣ የየሕዝቡን ሥነልቦናና ፍላጎት ከማጥናትና ከማወቅ ይልቅ፣ በየጊዜው፣ አውሮፓ ቀመስ እውቀቶችን ከላይ ወደታች ማስተላለፍ ላይ ስለሚተኮር እንደ ተደናገረን ያለን ይመስላል።

ልብ ብሎ ለተመለከተው ግን፣ የሰው ልጅ፣ በያለበት አካባቢ፣ ከጥንት ጀምሮ ላጋጠሙት ችግሮች መፍትሔ ለመስጠት እየሞከረ ነው የኖረው። እንደየሚኖርበት አካባቢ እና እንዳጋጠመው ችግር፣ እንደየእውቀቱ፣ መፍትሔ እየሰጠ፣ ድል እየመታና ድል እየተመታ ዛሬ እደረሰበት ደረጃ ላይ ደርሷል። ከጠቡና ከፍቅሩ፣ ከጠርነቱና ከሰላሙ፣ ከድሉና ከሽንፈቱ እያጣቀሰ የሕይወት ሥርዓት አብጅቷል። ከዚህ የሕይወት ሥርዓት ጋር የተያያዘ የልማት እሳቤ፣ የአስተዳደር፣ የማኅበራዊ ኑሮና የሀሳብ መለዋወጫ እቅድና ሥርዓት አዳብሯል። ከዘመን ዘመን ያጋጠመውን እየተመለከተ መሬቱን፣ "የግጦሽ፣ የእርሻ እና እዳሪ" እያለ፣ የአካባቢውን የዝናም፣ የድርቅ፣ የመሬትና የአፈር ኬሚካል ታሪክ እያስተዋለ፣ በየመልኩ እየመደበ ኖሯል። በየመንደሩ ማኅበር እና እድር እያቋቋመ በዕለታዊ ሕይወቱ ለሚያጋጥሙት የደስታና ክፉ ቀናት መሰባሰቢያ መዋቅሮች እንደየሁኔታው ዘርግቷል። ለሠርግ፣ ለሞት፣ ለዳቦ፣ ለእርቅ፣ ለፍርድ የሚገለገልባቸው ሥርዓቶች አሉት። አንድ ነገር ቢሆን፣ የሚደርስለት ካለ፣ ቤተሰቡ፣ ዘመዱ፣ ንደኞቹ ጎረቤቶቹ እና መንደርተኞቹ እንደሆኑ ያመነ ይመስላል። የኑሮ ዋስትናው፣ ሁልጊዜ በትክክል ይሥሩም አይሥሩም፣ እራሱ በፈጠራቸው የአኗኗር ስልቶች መሆኑን ጮክ ብሎ ባይናገርም፣ በልቡ ያውቀዋል።

እነዚህ የህይወት ገዕታዎች ደግሞ አብሯቸው የተጓዘ ዕኑ እምነት እንበለው ፍልስፍና ወይም የሆነ የሕይወት አመለካከት አለ። በዘመናዊ ቴክኖሎጂ ተራቅቆ ዓለምን እመራለሁ የሚለው ዓለም ከእንደዚህ ዓይነቱ ሕይወት ተላቅቆ ነው አሁን ታለበት ደረጃ የደረሰው። እዚህ የደረሰውም የራሱን አኗኗር፣ በራሱ መንገድ፣ በእውቀት፣ በምርምር እና በሥራ፣ ለእራሱ እንደሚበጀውና እንደሚስማማው አድርጎ እየቀረፀ እና እየለወጠ በመጓዙ እና ከሌሎች ሥልጣኔዎችም በጎ በጎውን ወስዶ በመገልገል

መሆኑንም መገንዘብ ያስፈልጋል። እውቀትን ሁሉ እርሱ እያፈለቀ አሁን ታለበት አልደረሰም። ዛሬ ግን፥ እርሱ እያደገና ጡንቻው የኢኮኖሚ፥ የቴክኖሎጂ፥ የፖለቲካና የጠመንጃ እየሆነ ሲሄድ ሌላውን የዓለም ክፍል በአምሳሉ ለመፍጠር እየተጣደፈ ነው። ሌላው የዓለም ክፍልም በእርሱ አምሳል ለመፈጠር ተሯሩጧል፥ እየተሯሯጠም ነው።

ባንዓሩ፥ "የራሳችንን የሥልጣኔ መንገድ በምርምር እንፈልግ! ምዕራብን እንዳለ አንገልብጥ!" የሚሉ አፍሪካውያን ድምፆች ከ19ኛው ክፍለ ዘመን ጀምሮ ያስተጋቡ ነበር። እነዚህ ድምፆች ግን ዛሬ ላይ ቆመን ስንመራመር የበረሀ ጩኸቶች ሆነው እንደቀሩ እንረዳለን። ደሀው ዓለምም የራሱን ዕድል በራሱ እንዳይወስን፥ ሠለጠነ ከሚባለው ዓለም ለእርሱ የሚሰማውን እየመረጠ ከራሱ ልምድና እውቀት ጋር እያዋሀደ እንዳይራመድ ጡንቻቸው የራሱን ልጆች አሠልጥነው መሣሪያ እያደረጉ፥ በተጠና ስልት ከልክለውታል። በተለይ በመጀመሪያው ላይ፥ በትምህርት ስም የምዕራብን ታሪክ፥ ታላላቅ ሰዎች፥ ደራሲያን፥ ታላላቅ ወንዞችና ተራሮች፥ ታላላቅ ከተሞችና ፋብሪካዎች ወዘተ. እያስተማሩ፥ ዲግሪ እያስታቀፉ ይሰዱበት ጀመር። የራሱን ሀገር ወንዞች ማወቅ ቀርቶ የተወለደበትን መንደር ምንጭ ስም ይረሳል። ሥልቱ ረቂቅ ነው።

ሕዝቡም ልጆቹ ሠልጥነው ሊያሠሉትኝ ነው ብሎ እስከዛሬ ይጠብቃል። እሱ እዚያው እነበረበት ነው ያለው። ተማሩ የተባሉት ፊደላውያን ግን በክራባት፥ በቪላ፥ እና ባሽበረቁ መኪናዎች ተከብበው ይኖራሉ። የሠለጠኑ መስጻቸው ሳያፍሩ ይወዘወዛሉ። የምዕራብን ረቂቅ የበላይነት ማስፈኛ ሥልት የተገነዘቡ ደግሞ እየሮጡኩ ጩኸታቸው ደሀው ሕዝብ ዘንድ ሳይደርስ ያብዳሉ፥ ይታሠራሉ፥ ይሞታሉ። መሠረታዊ ችግራችን ብዙ ነው። እኛ የምንጫጫው ገብስ ገብሱ ላይ ነው። እንዲህ በቀላሉ ተጨልፎ የሚያልቅ አይደለምና ወደ ጀመርነው የባህል ጥናት ፋይዳ (Cultural Studies) እንመለስ።

የባህል ምርምርና ጥናት ምን እንደሆነን፥ ምን እንዳለን፥ ምን እንደጎደለን ለመረዳት ይጠቅማል። መንፈሳዊና ቁሳዊ ባህል እና በጠቅላላ ከሕይወት የተገኘውን ልምድ እናጥናና እንወቅ። ከዚያ "ሠለጠኑ" ከሚባለው ዓለምም ሆነ "አልሠለጠኑም" ከሚባሉ በቅርባችንና በሩቅ ከሚገኙ ሕዝቦች ልምድ እያጠናን የሚጠቅመንን እንውሰድ። ከማንኛውም ነገር በላይ የራስን እድል በራስ መወሰን ማለት ይሄ ይመስለናል። በእውቀት፥ ባላሰለሰ ጥናትና ጥረት የሚገኝ እንጂ በብረት በክስና በጨቤ በመተላተል የሚጨበጥ አይደለም።

የሥነቃል ጥናት በእንደዚህ ዓይነቱ መሠረታዊ አመለካከት ላይ የተመሠረተ ከሆነ ፋይዳው በጣም የጎላ ይሆናል። ከዚህ በላይ ከጠቀሰናቸው ከባይ-ዲሲፕሊናዊ የባህል ጥናቶች ጋር ጎን ለጎን እንዲሄድ ተደርጎ ቢጀመር ውጤቱ አዎንታዊ ይሆናል ብለን እናምናለን። ይሁን እንጂ ጥቅሉ የባህል ጥናት የልዩ ልዩ ሙያዎች ሊቃውንትን እና

የትምህርት መሪዎችን ውሳኔ የሚጠይቅ ስለሆነ እስከዚያው እቅርባችን ባሉት የሥነቃል ትምህርትና ጥናትን በሚመለከቱ ጉዳዮች እናዘግጣለን።

የሥነቃል ትምህርትና ምርምር መጠናከርና መስፋፋት ቢያንስ ቢያንስ የሚከተሉት ጠቀሜታዎች ይኖሩታል።

3.1 ከቅርስ አኳያ

ሥነቃል የዕለት ተዕለት የኑሮ ሁኔታዎችን በተለያዩ ጥልቀት፣ ውበት እና ስፋት ሲመዘገብ የቆየ ነው ማለት ይቻላል። ቅርፅና ይዘቱም ከዘመን ዘመን እየተለዋወጠ የሚመጣ ይመስላል። ስለዚህ በየዘመኑ ያለውን እና የሚከውነውን ሥነቃል በዚያው ጊዜ እየሰበሰቡ መቅረስ ስለዘመኑ ለሚደረጉ ልዩ ልዩ ጥናቶች አስተዋፅኦ ይኖረዋል ተብሎ ይገመታል። አንዳንድ ቃላዊ ሀብት በዕሁፍ፣ በቴፕ፣ በቪዲዮ ቴፕ ተመዝግቦ መቀረሱ እራሱ አስፈላጊ ነው።

3.2 ከሥነልቦናና ከልማት አኳያ፡

ከፍ ብለን እንደገለፅነው፣ አንድ ህዝብ እምነቱን፣ ምኞቱን፣ ተስፋውን፣ ሀዘኑን፣ ደስታውን፣ እና ልዩ ልዩ የሕይወት እሴቱን በሥነቃሉ ውስጥ ሲቀርቦ ይታያል። የሠርግ ዘፈኖችን ለደስታና ለጨዋታ ብሎ፣ የለቅሶ ሙሾዎቹን ሀዘኑን ለመግለፅ ብሎ፣ የፋከራና የቀረርቶ ግጥሞችንም ጀግንነትን/ፈሪነትን ለመግለፅ ብሎ ይዘፍናቸዋል። ያወርዳቸዋል፣ ይደረድራቸዋል። ይህንን ምንጭ በማጥናት የቀበሌውንም ሆነ የማህበረሰቡን ሥነልቦና ለማጥናት ይቻል ይሆናል። በቀጥታ ሄደን ኢንተርቪው ብናደርገው የማይነግረንን አብዛኛውን፣ ኢርቱዕ መንገድ ተከትለን፣ የሥነቃል ሀብቱን በሠርዓት አጥንተን ልናገኝ እንችል ይሆናል። ጨዋታና ሀዘኑን ከልቡ ሊገልፅ የተናገረው፣ ከቀጥታ ውይይት በተሻለ መንገድ ሥነልቦናውን ሊቀርቦ ይችላል ብለን እንገምታለን። በዚህ መንገድ የምናገኛቸውን ከፍልስፍና፣ ከሃይማኖት፣ ከሀገር፣ ከፍትህ፣ እና ከልዩ ልዩ ልማት ነክ ሃሳቦች ጋር የተያያዙ ሃሳቦቹን ይዘን ደግሞ በየመስኩ ሠልጣናል የምንል ባለሙያዎች አብረን እንዴት ልማታዊ ተግባራትን እንደምናቅድና እንደምንተገብር ለማጤን ይረዳናል።

3.3. ከትምህርት አኳያ፡

የኢትዮጵያ ህፃናት የአውሮፓን ተረቶች፣ ምሳሌያዊ አነጋገሮች እና እንቁቅልሾች ከልጅነታቸው ጀምሮ በየትምህርት ቤቱ እየተማሩ ያድጉ ነበር። እነአቢሮንና ቲታኒያ በዚህ መልክ የተማርናቸው ናቸው። ስለ አላዲንና ፋኖሱ የተተረቱ ተረቶችንም የተማርን መኖራችን አያጠራጥርም። የራሳችንን ሀገር ተረቶች በየትምህርት ቤቶቻችን፣ በሠርዓት እንድንማር የተበረታታንበት ጊዜ ግን እምብዛም አይታወቅም። ነገር ግን ህፃናት ከሙዋዕል ህፃናት ጀምሮ በራሳቸው ቋንቋ የመማራቸው ፋይዳ በልዩ ልዩ ምሁራን እንደተረጋገጠው ሁሉ፣ የየራሳቸውን ተረቶች እየተረቱ እና የየራሳቸውን ዘፈኖችና ግጥሞች እየተማሩ ቢያድጉ ጠንካራ

ሰብእና ያላቸው ሰዎች እንዲሆኑ ሳይረዳቸው አይቀርም ብለን እናምናለን። እነዚህን የሥነቃል ሀብቶቻቸውን እስከ ሁለተኛ ደረጃም ድረስ በልዩ ልዩ የብስለት ደረጃ መማር ሊቀጥሉም ይችላሉ። ከየአካባቢው ሁኔታ ጋር እየተገናዘቡ የሚዘጋጁ ምንባቦችም ሥነቃልን በፈጠራ (Creatively) በመጠቀም ሊበለፀጉና ሊዳብሩ ይችላሉ። በሥነቃል አማካይነት አካባቢያቸውንና የአካባቢያቸውን አስተሳሰብና እምነት እየተማሩበት ሊያድጉ ስለሚችሉ በኋላ የውጭ ሀገር የሳይንስና የማህበራዊ ሳይንስ ትምህርት በሚማሩበት ጊዜ ከሚያጋጥማቸው የሥነልቦና ፈተናም መጠነኛ ፋታ ያገኛሉ ተብሎ ይገመታል።

3.4 ከሥነጽሑፍ እድገትና ምንጭነት አኳያ

ሥነቃል በውስጡ ብዙ ዘርፎች እንዳሉት ከዚህ በላይ ተመልክተናል። ቅርፃቸው ውብ ከሆኑት ተረቶች፣ ግጥሞች፣ ምሳሌያዊ አነጋገሮች፣ እንቅስቃሴዎች ወዘተ. በመማር የምንዕፈውን ሥነጽሑፍ የበለጠ ማስዋብ እንችላለን። የአንዳንዶቹ የቃል ግጥሞች እምቅነት፣ ውበትና ጥልቀት ከብዙ የተፃፉ ግጥሞች እንደሚልቅ የሚያጠራጥር አይደለም። በከፍተኛ ደረጃ ከሚደነቅ አንድ የዚህ ሀገር ገጣሚ፣ ውብ የሚባሉ ስንኞችን መርጠን፣ በሥነቃል ውስጥ ከሚገኙት በተመሳሳይ ርእሰ-ነገር ላይ ከተገጠሙ ልዩ ልዩ ቃልግጥሞች ጋራ ብናወዳድራቸው የምናገኘው ውጤት በቀላሉ የሚታይ አይሆንም። ስለዚህ ውብ ውቡ የሥነቃል ሀብት የረግረጉን የሥነጽሑፍ አካሄድ ሊያሻሽለው ይችላል። በተጨማሪም እነዚህን ጥበባዊ የሥነቃል ፍሬዎች በሥነጽሑፍ ውስጥ እንዳሉ በማስገባት ይሁን፣ ኪናዊ የሆነ የፈጠራ ስልትን እያዳበርንባቸው ልንጠቀምባቸው እንችላለን።⁶

4.0 ምን ቢደረግ ይሻላል?

የሥነቃል ትምህርትን ሁኔታ በመለወጥ፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናት ኢንስቲትዩት በማቋቋም፣ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነዕሁፍ ክፍልን እንደገና በማዋቀር፣ የሥነቃል ጆርናል በመጀመር፣ የኢትዮጵያ ሥነቃል ማኅበር በማቋቋም እና በእርሱ ሥር የሥነቃል መፅሔት በማውጣት፣ እና ልዩ ልዩ ሴሚናሮች እና ወርክሾፖች በማዘጋጀት ሥነቃል የመሰብሰብን (collection) የመመዝገብን (documentation) የመሰክብርን (transcription) የመተንተንን (analysis) እና ማኅበራዊ ፍችውንና ፋይዳውን የመመርመርን ሁኔታ ማሳልበት እንችላለን። በተቻለ መጠን እነዚህን እንቅስቃሴዎች ጎን ለጎን ለማካሄድ መጣጣር ለሥራው ጠንካራ መሠረት እንደሚሰጠውና ተቀጣጣይነቱን ይበልጥ እንደሚያረጋግጥ ይታሰባል። ከላይ የጠቆምናቸውን ለውጦች አንድ በአንድ ባጭር ባጭሩ ለማብራራት ብንሞክር ሃሳባችን የበለጠ ግልፅ ይሆን ይሆናል።

4.1 የሥነቃል ትምህርት የድኅረ ምረቃ ፕሮግራም መጀመር

የዚህ ፕሮግራም ዝርዝር ወደፊት በእውቀትና በጥንቃቄ መሠራት ያለበት ቢሆንም በውስጡ የሚያካትታቸውን ትምህርቶች በጥቅሉ ለመጠቀም እንሞክራለን።

- በትውፊት (folklore) ጥናት ውስጥ ያለውን ቦታ፣ ከሌሎቹ የትውፊት ዘርፎች/ማለትም ቁሳዊ ባህል፣ ማኅበረሰባዊ ልማድ እና ማኅበረሰባዊ ትውን ጥበባት ጋር ያለውን ግንኙነት እና በአራቱ መሀከል ያለውን መስተጋብር (interaction) የሚያስጠኑ፤
- በዓለም ላይ የሥነቃል ጥናት ያስገኘውን ዕውቀት፣ የተከሰቱትን ልዩ ልዩ ትውፊቶች (theories) እና ክርክሮች፣ በአጠቃላይ የሥነቃል ጥናት በዓለም ላይ እንዴት እንደተጀመረ እና የት እንደደረሰ የሚያሳውቁ፤
- በተለያዩ የሥነቃል ዘርፎች (genres) የተደረጉትን ጥናቶች የሚያስተምሩ፤
- በሥነቃል እና በማኅበረሰብ፣ በሥነቃል እና በቃላዊው ከያኒ (Oral artist) ስለሥነቃል አደራረስና ትልልፍ (transmission) ስለሥነቃል እና ፖለቲካ፣ ኢኮኖሚ፣ ሥነልቦና፣ እና ዕለታዊ ህይወት የሚያስጠኑ፤

ኮርሶችን እና እነዚህ ሁሉ የሚጠኑበትን ዘዴ (methodology) ያካተተ ፕሮግራም የሌሎች ዩኒቨርሲቲዎችን እና የእኛንም ልምድ አቀናጅቶ መቅረብ ይጠበቅብናል።

ይህንን ትምህርት የሚማሩት ተማሪዎችም በተለይ ከባህልና ማስታወቂያ ሚኒስቴር እና ከተለያዩ የባህል ቢሮዎች ተመርጠው መጥተው ከተማሩ በኋላ ወደየመጡበት አካባቢ ተመልሰው የተማሩትን በተግባር የሚተረጉሙ ቢሆኑ ይመረጣል።

እርግጥ ኢንስቲትዩቱ ይህንን ፕሮግራም ብቻውን ለመጀመር አቅም እንደሚያንሰው የታወቀ ነው። ባለሙያ መምህራን ታላብት ቦታ ተማሪዎቹን ልኮ ለማሰልጠን እና ምርምሩን በሀገር ውስጥ በማካሄድ የሚያስፈልጉትን ቁሳቁሶች በርዳታ ለማግኘት አጀማሚ ላይ ፕሮግራሙ ተጓዳኝ ፕሮግራም (joint programme) መሆን የሚኖርበት ይመስላል።

4.2 የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናት ኢንስቲትዩት ማቋቋም⁷

ኢንስቲትዩቱ፣ የሥነቃል የሥነልሳና፣ የሥነዕሁፍ፣ የሥነትርጉም፣ የመዝገብ ቃላት ወዘተ. ክፍሎችን ያካተተ ሆኖ በወጣትና በበሳል ባለሙያዎች ምርምር የሚደረግበት ቦታ ይሆናል። በእነዚህ መስኮች የመሠረታዊ ዕውቀት ምርምር የሚደረግበት፣ ለልዩ

ልዩ ምርምሮች የሚያገለግል የመረጃ ባንክ (data bank) የሚኖረው፣ ለቀሳዊና ለመንፈሳዊ ልማት አስተዋፅኦ የሚያደርጉ ምርምሮች የሚካሄዱበት ኢንስቲትዩት ሆኖ ቢቋቋም ጠቃሚ ይሆናል።

ኢንስቲትዩቱ በውስጡ ዋና ዋናዎቹን የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ቤተሰቦች መሠረት ያደረጉ ክፍሎች/ማለትም ሴማዊ፣ ኩሻዊ፣ ዐባያዊ እና አሞአዊ/ ካሉት፣ እያንዳንዱ ክፍልም የሥነልሣነ፣ የሥነፅሁፍ፣ የሥነቃል እና ሌሎች ንዑሳን ክፍሎች ከኖሩት፣ ኢንስቲትዩቱ፣ ቀስበቀስ የሚዳብርበትን መሠረት ከመጀመሪያው ጣለ ማለት ነው። በዚህ ሂደት ውስጥ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ሥነቃላት የሚጠኑበት መንገድ እንደሚመቻች መገንዘብ ይገባል። በተጨማሪም ኢንስቲትዩቱ፣ ከኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጋር የተያያዙ አካዳሚያዊ የምርምር ውጤቶችን የሚያሳትም የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናት ጆርናል ቢኖረው፣ የባለሙያዎቹ የሥራ ውጤት እንዲታወቅ እና በመሀከላቸው ውይይት እንዲካሄድም ይረዳል።

4.3 የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነፅሁፍ ክፍልን እንደገና ማዋቀር

የክፍሉን ተግባርና ስም በትክክል የሚያንፀባርቁ ቅርንጫፎች በግልፅ በሚታዩበት መንገድ እና የሥራውንም ሂደት በሥርዓት በሚያሳይ እና በሚያቀላጥፍ መንገድ እንደገና ማዋቀር ያስፈልጋል።

በመጀመሪያ፣ "የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ፋካልቲ" ቢባል ይሻላል፣ ብለን እናስባለን። በውስጡም አምስት ዐበይት የትምህርት ክፍሎች ሊኖሩት ይችላሉ። እነርሱም የኢትዮጵያ ቋንቋዎች መምህራን ማሠልጠኛ ክፍል፣ የሴም ቋንቋዎች ትምህርት ክፍል፣ የኩሻ ቋንቋዎች ትምህርት ክፍል፣ የዐባያዊ ቋንቋዎች ትምህርት ክፍል እና የአሞአዊ ቋንቋዎች ትምህርት ክፍል ናቸው። እያንዳንዳቸው በውስጣቸው፣ ልዩ ልዩ ንዑሳን ክፍሎች እንዳስፈላጊነቱ ሊኖሯቸው ይችላሉ። የፋካልቲው ዋና ተግባር የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ባለሙያዎችን ማሠልጠን ይሆናል ማለት ነው። የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ኢንስቲትዩት ተመራማሪዎችም፣ በባላገር አማርኛ ቁጣቸው (their base) ፣ በፋካልቲው ውስጥ ስለሚሆን በማስተማሩ ረገድ ጥሩ ሚና ይኖራቸዋል። ከላይ በጠቀስናቸው በአምስቱ ዋና ዋና ክፍሎች ውስጥ ከሚሰጡት ትምህርቶች መሀል ሥነቃል ስለሚገኝበት መዋቅሩ በዚህም ረገድ ጠቃሚ መሆኑ ግልፅ ነው።

4.4 የሥነቃል ጆርናል መጀመር (Journal of Ethiopian Oral Literature)

በድኅረ ምረቃ ትምህርት ወቅት ለውይይት የሚቀርቡትን ልዩ ልዩ የጥናት ወረቀቶችን፣ የሥነቃል ትውርን፣ ስብሰቦችን፣ የአሰባሰብ ዘዴዎችንና በላይ የመስክ ዘገባዎችን በየጊዜው እየሳተሙ ሙያውን ማዳበርም ያስፈልጋል። ስለሥነቃልና

ከሌሎች የትውፊት እና የባህል ዘርፎች ጋር ሥነቃል ያለውን ግንኙነት የሚመረምሩ አካዳሚያዊ መዘገፎችም ሊታተሙበት ይችላሉ። በዚህ ዓይነት የመስኩ ተመራማሪዎች የምርምር ውጤቶቻቸውን የሚያስታውቁበት ከአቻዎቻቸው ጋር የሚወያዩበት መድረክ ይሆናል ማለት ነው። እጅግመሩ ላይ መፃሕፍት ማሳተም ስለሚከብድ በጆርጅላ አማካይነት ሙያ ነክ እውቀትን ማበልፀግ ቅድሚያ የሚሰጠው አማራጭ ይመስላል።

4.5 የኢትዮጵያ ሥነቃል ማኅበር ማቋቋም (Society of Ethiopian Oral Literature)

የሥነቃል ማኅበር፡ ብዙ ጊዜ ደግሞ ሰፊ ባለ መልኩ የትውፊት ማኅበር (Folklore Society) ማቋቋም በአውሮፓ የተለመደ ነበር። ዛሬም እንደነዚህ ዓይነት ማኅበሮች አሉ። እዚህም፡ በተለይ በዩኒቨርሲቲ፡ በኮሌጆችና በሁለተኛ ደረጃ ት/ቤቶች ቢቋቋሙና አባላቱ ከየአካባቢያቸው ያገኛቸውን ሥነቃላት ከተወያዩባቸው በኋላ በመጽሔት ሊያወጧቸው ቢችሉ ሥነቃልን በይበልጥ ለማህዘብ (to popularise) ይረዳሉ።

4.6 ሴሚናሮች እና ወርክሾፖች

አሁን ያለው የቋንቋዎች ጥናት ኢንስቲትዩት ከባህል ቢሮዎች እና ከባህል ሚኒስቴር ጋር እየተመካከረ በሥነቃል ስብሰባ፡ ምዝገባ እና ትንተና ሥራ ላይ ለተሰማሩ ሰዎች አጫጭር ሴሚናሮችና ወርክሾፖች ሊያዘጋጅ የሚችል ይመስለናል። የድንረ ምረቃ ተጓዳኝ ፕሮግራም ሲጀመርም፡ በየጊዜው የሚፈልቁትን ሙያ ቀመስ ትውድሮችና የምርምር ውጤቶች ለማሰራጨት በእነዚህ መድረኮች መጠቀም በየቦታው የሚሠሩት ሥራዎች በተቻለ መጠን ዕውቀት ጨረፍ እንዲሆኑ ሳይረዳ አይቀርም።

ከዚህ በላይ የተባለው አብዛኛው ነገር፡ በጥቅሉም ቢሆን፡ በ1970 ዓ.ም. በሌላ ዕውቅና ተገልጾ ነበር። ዛሬ ደግሞ በዚህ መልኩ ቀርቧል። ያኔም ሆነ ዛሬ የቀረቡት ሀሳቦች እዚህ በቀረቡበት ሁኔታ ሥራ ላይ ይውላሉ የሚል ሀሳብም ሆነ ቅገት አቅራቢው የለውም። ነገሩን በተግባር ለመተርጎም አንድ ቀን ከታሰበ ግን መነሻ ሃሳብ ሊሰጠ ይችላል ይሆናል በሚል ግምት ነው ያቀረባቸው።

ማስታወሻዎች

1. 'አማተር' የሚለውን ቃል በዚህ ዕውቀት ውስጥ የምገለገለው በሥነቃል ትምህርት ሳይሰለጥኑ፤ አካዳሚያዊ በሆነ ምክንያት ሳይነሳሱ፤ ቅርስ ለማቆየትና የየራሳቸውን ፍላጎት ለማሟላት፤ በመሰላቸው መንገድ ልዩ ልዩ ሥነቃሎችን የሰበሰቡትን ሰዎች ለመግለፅ ነው።
2. "ከፊል ፕሮፌሽናል" የሚለውን ቃል የምጠቀመው፤ የሥነልሁጥና የሥነጽሑፍ ትምህርት ተምረው፤ በሥነቃል ላይ አንዳንድ ጥናቶች ለማድረግ የሞከሩትን እና በተለይ ደግሞ ከ1970 ዓ.ም. ወዲህ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል የሚሰጠውን የሥነቃል ኮርስ የወሰዱትን እና በሥነቃል ላይ በዚያ ትምህርት ያገኙትን መጠነኛ እውቀትና፤ መፃሕፍትና መጣጥፎች በማንበብ ያገኙትን እውቀት መነሻ በማድረግ ሥነቃል-ነክ ጥናት ለማድረግ የሞከሩትን ሰዎች ለመግለፅ ነው።
3. በሰሜን ሸዋ ረሃብ ጠቀስና ሌሎች ሥነቃሎች ስሰበሰብ በአካባቢው ወደሚገኙት የሁለተኛ ደረጃ ትምህርት ቤቶችም ሄጄ ነበር። በኃይለ ማርያም ማሞ፤ በደብረ ሲና እና በሸዋ ሮቢት አጠቃላይ ሁለተኛ ደረጃ ት/ቤቶች የአማርኛ መምህራን በተማሪዎቻቸው በቤት ሥራ መልክ፤ ስነቃል እንደሚያሰባስቡ ተረድቻለሁ። የደብረ ሲናው የአማርኛ ቋንቋ ክፍል በእጅ ዕውቀት አዘጋጅቶ ጦርዞ ያስቀመጣቸውን የሠርግ፣ የቀረርቶ፣ የፋከራ፣ የእርሻ፣ የለቅሶ ወዘተ. ግጥሞች መምህር ፈቃዱ ኃይለማርያም አሳይተውኝ ስብስቦቹን ከማስቀመጥ በቀር ምን እንደሚያደርጓቸው እንደቻሉቸው ነግረውኛል።
4. ከጥቅምት 1985 ወዲህ ለክፍሉ የቀረቡት እዚህ አልተጨመሩም። ይህ የሆነበት ምክንያት፤ ተማሪዎች ዲማያቸውን በተለመደው ጊዜ ባንድ ላይ ብቻ ሳይሆን አንድ ባንድ ስላስረከቡ እቅጫዊ ቁጥራቸውን ማወቅ ጥቂት ጊዜ ስለፈለገ ነው።
5. "ለምን አልታያቸውም?" የሚለው ጥያቄ ውስብስብ ጉዳዮችን የሚያጣቅስ ነው። በተለይ ባለፉት ዘጠና ግድም ዓመታት፤ በ"ዘመናዊ ትምህርትና ሥልጣኔ" ስም የተጓዥንባቸውን መንገዶች ማጤንን እና ዛሬ እምንገኝበት ሁኔታ ላይም እኒህ መንገዶች እንዴት እንዳደረሱን መመርመርንና በኳንታዊና ኳልታዊ (quantitative & qualitative) መረጃ የተደገፈ እውቀት መጨበጥን በግድ የሚጠይቅ ነው።
6. አቶ ከበደ ሚካኤል የሰሟቸውን (የነበረባቸውን) የውጭ ሀገር ተረቶች መሠረት አድርገው ውብ፣ ቀላልና ግልፅ የሆኑ ግጥሞችን ዕፈው ታሪክና ምሳሌ ውስጥ አሳትመዋል። ሀዲስ አለማየሁ የሀገራቸውን የተረት አተራረት ስልት ይዘው የራሳቸውን ተረቶች ዕፈው ተረት ተረት የመሠረት ውስጥ አሳትመዋል። የመንግሥቱ ለማ ያባቶች ጨዋታ (1953) በልጅነታቸው የሰሟቸውንና የሰበሰቧቸውን ጨዋታዎችና ተረቶች ራሳቸው በግጥም የተረቱበት መዕረፍ

መሆኑን በመግቢያቸው ይናገራሉ። ህያ ስድስቱ ግጥሚያ ትረካዎቻቸውን የያዘው መፅሀፋቸው፣ ሥነቃልን መሠረት አድርጎ የውብ ሥነ ፅሁፍ ባህልን መጀመርና ማዳበር እንደሚቻል የሚያስገነዝብ የሚመሰገን ጅምር ነው። ዳኛቸው ወርቁ አደፍርስ (1962) በተባለው የልቦለድ መፅሀፍ ውስጥ ሥነቃልን የአፃፃፍ ቴክኒኩን ለማዳበርና ለማስላት እንደተጠቀመበት የታወቀ ነው (ፈቃድ፣ 1973 እና 1988)።

7. በዚህ ጉዳይ ላይ በግሌ እያሰብኩ ሳለሁ እሱን የሚመስል ተቋም ለመመሥረት ከትምህርት ሚኒስቴር፣ ከቋንቋዎች ጥናት ተቋም እና ከቋንቋዎች አካዳሚ የተውጣጡ አባላት በመነጋገር ላይ እንዳሉ ሰምቻለሁ። እኔ እዚህ ያላተምኩት ታኅሣሥ 10/1988 ለቋንቋዎች ጥናት ተቋም ሴሚናር ያቀረብኩትን የራሴን ሃሳብ ብቻ መሆኑን ለአንባቢው በትህትና እገልጻለሁ።

ጥቅስማ (References)

1.0 በሀገረኛ ቋንቋ ብቻ የተዘጋጁ፣ በዘመን ቅደም ተከተል

ጎሩይ ወ/ሥላሴ፣ መፅሀፈ ቅኔ፣ አ.አ.፣ በማኅተመ መጻሕፍቲሁ ለልዑል ተፈሪ መኮንን ወራሴ መንበረ መንግሥት ዘኢትዮጵያ፣ 1918።

ብርሃኑ ድንቄ፣ የሀገናት ምሳሌ እንቆቅልህ ምን አውቅልህ፣ አ.አ.፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣ 1938።

የሱፍ አብዱራሀማን፣ የማርኛ ምርጥ ምሳሌና ተረት፣ አ.አ.፣ ማተሚያ ቤት፣ አልተገልፀም፣ 1942።

ሞገስ ክፍሌ፣ አንጻፍታ እንጫወት፣ አ.አ.፣ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ቤት፣ 1943፣ 40 ገጽ።

ማኅተመ ሥላሴ ወልደ መስቀል፣ "ልዩ ልዩ ሞያዎችና ጨዋታዎች"፣ ዝክረ ነገር፣ ነጻነት ማተሚያ ቤት፣ 1942፣ 879-895። መፅሀፉ በ1962 እንደገና ሲታተም የሀገናት፣ የዘፈን እና የጀግና ግጥሞች ታክለውበታል።

፣ የባቶች ቅርስ፣ አ.አ.፣ ነጻነት ማተሚያ ቤት፣ 1943። ለሦስተኛ ጊዜ በ1961፣ በአርቲስቲክ ማተሚያ ቤት ሲታተም ተረቶች ተጨምረውበታል።

፣ አማርኛ ቅኔ፣ አ.አ.፣ ኢትዮጵያ ማተሚያ ቤት፣ 1948።

አበበ አይቼህ፣ ቢልጮ ግሩማዊ የሆኑ ተረቶችና ምሳሌዎች፣ አ.አ.፣ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ቤት፣ 1942።

፣ ጉራማይሌ ግሩማዊ የሆኑ ተረቶችና ምሳሌዎች፣ አ.አ. ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ቤት፣ 1948።

አለማየሁ አበፋ፣ ሳቅ በሳቅ፣ አ.አ.፣ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፣ 1948፣ ሁለተኛ እትም።

ማኅተመ ሥላሴ ወ/መስቀል፣ እንቅልፍ ለምኔ፣ አ.አ.፣ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፣ 1950።

ካሣው ወርቅነህ፥ ተረቶቻችሁ (በትምህርትና ስነጥበብ ሚኒስቴር በምርመራና በስርአተ ትምህርት ዲሬክቶሬት በኢትዮጵያ ከዩናይትድ ስቴትስ ትምህርታዊ ተራድኦ ፕሮግራም ጋር በመተባበር የተዘጋጀ)፥ አ.አ.፥ ኮኦፕሬሽን ኤዲኬሽን ፕሬስ፥ 1952። በኋላ በብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት ብዙ ጊዜ ታትሟል።

የትምህርትና ሥነጥበብ ሚኒስቴር፥ ሦስተኛ የንባብ መፅሀፍ፥ አ.አ.፥ ማተሚያ ቤት፥ አልተገለፀም፥ 1952።

ሣህለ ሚካኤል ወ/ሥላሴ፥ ለመራቀቅ ምሳሌን ማወቅ፥ አ.አ.፥ ትንሣኤ ዘገባኤ ማተሚያ ቤት፥ 1953።

ዓለማየሁ ሞገስ፥ ሰምና ወርቅ አማርኛ እስኪ እንወቅ፥ አሥመራ፥ ኤልፖሊግራፊክ ማተሚያ ቤት፥ 1953።

ሙንግሥቱ ለማ፥ ያባቶች ጨዋታ፥ አ.አ.፥ ተስፋ ገ/ሥላሴ ማተሚያ ቤት፥ 1953።

ከበደ እንግዳ ሰው፥ ነገር በምሳሌ ተረትና ሳቅ፥ አ.አ.፥ ኢትዮጵያ ማተሚያ ቤት፥ 1954።

ዓለማየሁ ሞገስ፥ የአማርኛ ግጥምና ቅኔ ማስተማሪያ፥ አ.አ.፥ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፥ 1954።

_____ ፥ ኢትዮጵያዊ ቅኔ፥ አሥመራ፥ ኤልፖሊግራፊክ ማተሚያ ቤት 1955።

ደበሱ አበበ፥ ተረቶቻችሁ፥ 1ኛ መፅሀፍ፥ ማተሚያ ቤት አልተገለፀም፥ 1956። በ1958 ለሁለተኛ ጊዜ ታትሟል።

ሞገስ ዕቁባ ጊዮርጊስ፥ የኢትዮጵያ ጥንታዊ ምሳሌ (በትግርኛ)፥ አሥመራ፥ በማኅበረ ሐዋርያት ማተሚያ ቤት በኮከበ ጽባሕ ታተመ፥ 1958።

_____ ፥ የኢትዮጵያ ጥንታዊ ምሳሌ (በአማርኛ)፥ አሥመራ፥ በማኅበረ ሐዋርያት ማተሚያ ቤት በኮከበ ጽባሕ ታተመ፥ 1959።

ሻውል ባምነው (አዘጋጅ)፥ ለፈገግታ፥ 1960 (ከዚህ በፊት ሁለት ማሳተሙን አዘጋጅው ይገልጻል)።

ትእዛዙ ኃይሉ፥ ቅርሳችን፥ አ.አ.፥ አዲስ ማተሚያ ቤት፥ 1959።

ማኅተመ ሥላሴ ወ/መስቀል፥ የኢትዮጵያ ባህል ጥናት ቡልጋ (ለቀ.ኃ.ሥ. ዩኒቨርሲቲ የጥናት ኢንስቲትዩት የቀረበ ማስታወሻ)፥ አ.አ.፥ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፥ 1960።

_____ ፥ ባለን እንወቅበት፥ አ.አ.፥ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፥ 1961።

አድነው ገ/መስቀል፥ ዘይቤና ቅኔ፥ አ.አ.፥ ተስፋ ገ/ሥላሴ ማተሚያ ቤት፥ 1961።

የትምህርትና ሥነጥበብ ሚኒስቴር፥ ታሪክና ምሳሌ፥ 2ኛ መፅሀፍ፥ አ.አ.፥ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፥ 1961።

አሥመራ ዩኒቨርሲቲ፥ ተረቶችና ግጥሞች፥ ተባዝቶ የተጠረዘ።

ከበደ ደስታ፥ የወግ ገበታ፥ አ.አ.፥ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ቤት፥ 1964።

ሰይፉ መታፈሪያ ፍሬው፥ "የባሪያ ስም ባማራው ባህል"፥ የኢትዮጵያ ጥናት መጽሔት፥ ቅፅ 10፥ ጁላይ 1972፥ 127-200።

የትምህርትና ሥነጥበብ ሚኒስቴር፥ ታሪክና ምሳሌ፥ 1ኛ መፅሀፍ፥ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፥ 1966።

አቁበ ሚካኤል ሀብተማርያም፥ አምስት መቶ አምሳ አምስት (555) ፊዘና ቁምነገር፥ አ.አ.፥ ብርሃንና ሰላም ማተሚያ ቤት፥ 1967።

ዓለማየሁ ሞገስ፥ የአማርኛ ሐረግ፥ አ.አ.፥ ትንሣኤ ዘጉባኤ ማተሚያ ቤት፥ 1967።

ፈቃድ አዘዘ፥ "የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች አፋዊ ኪነተቃል ጥናት"፥ "የቋንቋ ጉዳይ በብሔራዊ ዲሞክራሲያዊ አብዮት ወቅት" በሚል ርእስ የኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነጽሑፍ ክፍል ላዘጋጀው ሴሚናር የቀረበ፥ ሰኔ 1970። በኋላ በኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነፅሁፍ መፅሔት፥ ቁ.2፥ 1984፥ 3-26 የታተመ።

ከበደ ደስታ፥ ምሳሌና ተረት፥ አ.አ.፥ ንግድ ማተሚያ ቤት፥ 1971።

ሰይፉ መታፈሪያ፥ "ሥነ/ኪነተቃል በኢትዮጵያ"፥ "ትውፊት" በሚል ርእስ ለተዘጋጀ ሴሚናር የቀረበ፤ ኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነፅሁፍ ክፍል፥ ሐምሌ 1-3/1973፥ በድኅረ ምረቃ አዳራሽ (አምስት ኪሎ)፥ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፥ ገፅ 1-50።

ፈቃድ አዘዘ፥ "ትውፊት ምንድነው?" እና "ትውፊት በስነፅሁፍ ውስጥ"፥ ለ"ትውፊት" ሴሚናር የቀረበ፤ በኋላ በየኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ስነፅሁፍ መፅሔት፥ ቁ.3፥ 1985፥ 1-18 የታተመ።

÷ የኢትዮጵያ ብሔረሰቦች ሥነቃል ጥናት ቅኝት፡ ግምገማና፤ የሥነቃል ስብስቦችና ጥናቶች መዘርዘር (ቢብሊዮግራፊ)፡ ጥር፡ 1976/እና ሐምሌ፡ 1977)፤ በስቴንስል ተመትቶ የተባዛ፤ ቅኝቱና ግምገማው 42 ገፅ ሲሆን መዘርዘሩ 11 ገፅ ነው። መጣጥፉ ብቻ በኋላ፤ በ የኢትዮጵያ የቋንቋዎችና የስነጽሑፍ መጽሔት፡ ቁ.6፡ 1988:1-28 የታተመ።

ክብረአብ አድማሱ፡ "ምሳሌና መስተዋትነቱ"፡ ኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነዕውቀት ክፍል፡ አዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ፡ 1977፡ 487 ገፅ፡ በስቴንስል ተባዝቶ የተጠረዘ።

ደግነሽ ቡሎ፡ የአማርኛ ሥነቃል ነክ መፅሀፍትና መጣጥፎች መዘርዘር ከአጫጭር መግለጫዎች ጋር፡ ኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነዕውቀት ክፍል፡ "ዲማፅ"፡ 1978፡ 43 ገፅ።

ኤልያስ አየለ፡ በየካቲት፡ በየዛሬዩቱ ኢትዮጵያና በአዲስ ዘመን የወጡ ፎክሎር ነክ መጣጥፎች መዘርዘር ከአጫጭር መግለጫዎቻቸው ጋር (1966-1980)፡ ኢትዮጵያ ቋንቋዎችና ሥነዕውቀት ክፍል፡ "ዲማፅ"፡ 1982፡ 108 ገፅ።

ሳሙኤል እንዳለ፡ ሥነቃል ነክ ስያሜዎች፤ አጠቃቀምና ችግራቸው፡ ዲማፅ፡ 1982።

መኩሪያ ወርቁ፡ ምሳሌያዊ አነጋገር፡ አ.አ.፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ ሚያዝያ 1982፡ 219 ገፅ።

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች አካዳሚ፡ የአማርኛ ምሳሌያዊ ንግግሮች፡ አ.አ.፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ 1982።

÷ የትግርኛ ምሳሌያዊ ንግግሮች፡ አ.አ.፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ 1985።

÷ የወላይትኛ ምሳሌያዊ ንግግሮች፡ አ.አ.፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ 1987።

ሰይፉ መታፈሪያ "የፎክሎር መዝገብ ፊት ገጽ ጥንቀቅ ቅድመ ዝግጅት"፡ የኢትዮጵያ ጥናት መፅሔት፡ ቅፅ 26፡ ቁ.1፡ ጁን 1993፡ 73-116 ገፅ።

ፈቃደ አዘዘ፡ "የገለጻና የምልላስ ቴክኒካዊ ፋይዳ በአደፍርስ የመጀመሪያ ምእራፍ"፡ ለኮተቤ መምህራን ኮሌጅ ለሁለተኛው የተለያዩ ርእሳን ይዘቶች ሴሚናር (Multi-disciplinary Seminar) የቀረበ፡ በእስቴንስል ተመትቶ የተባዛ የመጀመሪያ ረቂቅ፡ ነሐሴ 29/1987፡ 1-14 ገፅ።

ሀዲስ አለማየሁ፡ ተረት ተረት የመሠረት፡ አ.አ.፡ ኩራዝ አሳታሚ ድርጅት፡ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት፡ 1985 (በመጀመሪያ በ1948፡ ከዚያ በ1962 በታተሙት ተረቶች ላይ አምስት ተረቶች ጨምረው ያሳተሙት መፅሀፍ ነው)።

2. በውጭ ቋንቋዎች ከተሠሩ ሥራዎች

- Abdulkadir Haji Jima. Some cultural elements as reflected in Somali folktales. M.A. Thesis. School of Graduate Studies (SGS) Addis Ababa University (AAU), 1982: 276 pp.
- Assefa Mamo. Some prominent features of the Menzuma genre in the Wollo region. M.A. Thesis, SGS, AAU, 1987: 205pp.
- Berhanu Mathewos. An analysis of Kambatta proverbs. M.A. Thesis, SGS, AAU, 1986: 68pp.
- Cerulli, Enrico. "Canti Poplari amarici", Reale academia dei Lincei. Rendicanti: Classe di scienze morali, storiche e filologiche. V. 25, 5 (1916): 563-658.
- _____. "The folk-literature of the Galla of Southern Abyssinia", Harvard African Studies, V. 3(1922): 9-228.
- _____. Storia della letteratura etiopica. Rome, 1956; 3rd ed., Milan, 1968.
- Cohen, Marcel. "Couplets amhariques du Choa", Journal asiatique. tome 205 (1924) 1-100.
- _____. "La naissance d'une littérature imprimée en amharique", Journal asiatique. Paris, Avril-Juin 1925: 348-363.
- Conti-Rossini, Carlo. "Canti popolari tigrari", Zeitschrift für Assyriologie, Strassburg. 1903-1906, Bd. 17, pp. 23-52; Bd. 18, pp. 320-386; Bd. 19, pp. 288-341.
- _____. Proverbi tradizioni e canzoni tigrine. Roma. Ufficio Studi del Ministero dell' Africa Italiana, 1942.
- Dessalegn Seyoum. E. Cerulli's folk-literature of the Galla of Southern Abyssinia - a critical evaluation. M.A. Thesis. SGS, AAU, 1985: 67pp.
- Faitlovitch, Jacques. Proverbes Abyssins: traduits, expliqués et ennotes. Paris: Paul Geuthner, 1907: 86pp. At head of title: የሐበሻ ተረጎሞ።

_____. "Nouveaux proverbes abyssina", Rivista di studi orientali, V. 2 (1908-1909): 757-766.

_____. "Versi abissini. Parte prima testo tigrigna", Giornale della Societa Asiatica Italiana, V. 23 (1910): 88. At head of title: ቅኔ ሐበሻ።

Fekade Azeze. "Ethiopian oral literature: a preliminary review and bibliography". Eighth International Conference of Ethiopian Studies. Nov. 26-30/1984. AAU, IES, pp. 1-56. (The review written in English is 20 pages long. The bibliography is 36 pages.)

_____. "A bibliography of BA theses on oral literature submitted to the Department of Ethiopian Languages and Literature, AAU." Journal of Ethiopian Languages and Literature, No. 3 (1993): 48-60.

_____. Project proposal to start an M.A. in folklore in the Department of Ethiopian languages and Literature, ILS. First draft. Submitted to the Project Committee (ILS), August 1993: 10pp.

_____. "Some aspects of peasant response to famine in Ethiopian oral poetry: the case of Northern Shawa", in New Trends in Ethiopian Studies. Papers of the 12th International Conference of Ethiopian Studies, Harold G. Marcus (ed.), Red Sea Press, 1994: 335-368.

Fusela, Luigi. "Proverbi amarici", Rassegna di studi etiopici, anno 2,3 (1942): 283-311.

Griavle, Marcel. "Proverbes Abyssins, recueillis et traduits", Journal de la Societe des Africanistes, V. 45, 1-2 (1975): 149-180.

Guidi, Ignazio. "Proverbi, strofe e favole abissine" Giornale della Societa Asiatica Italiana, V. 5 (1891): 27-82.

_____. "Nuovi proverbi strofe e racconti abissini", Giornale della Societa Asiatica Italiana, V. 6 (1892): 3-36.

_____. "Proverbi, strofe e racconti abissini", tradotti e pubblicati da Ignazio Guidi. Roma: Tipografia della Reale Accademia dei Lincei, 1894.

- Leslau, Wolf. "Proverbs (Tigrina)" in his Documents Tigrigna, Paris, V. 48 (1941): 368-378.
- _____. Bibliography of the Semetic Languages of Ethiopia. New York, The New York Public Library, 1946.
- _____. "Chaha riddles", Rassegna di Studi Etiopici, V. 21 (1965): 27:89.
- _____. "Chansons Harari", Rassegna di Studi Etiopici, V. 7 (1947): 130-161.
- _____. "Eza riddles", Rassegna di Studi Etiopici, V 23 (1969): 43-78.
- Melakneh Mengistu. The major themes and motifs of Southern Agaw Folktales. M.A. Thesis, SGS, AAU, 1990: 111pp.
- Moreno, Martino Mario. Cent fables amhariques mises en ecrit par, la Dabbara Kenfe. Traduit et annotees par Martino Maris Moreno. Paris, Imprimerie nationale, 1947, 151pp.
- Parker, Enid May. "Afar stories, riddles and proverbs", Journal of Ethiopian Studies, V. 9, 2(1971): 219-287.
- Seifu Metaferia. "Field definition of Amhara folklore". Eighth International Conference of Ethiopian Studies, Nov. 26-30/1984, AAU, IES, pp. 1-23.
- _____. "Oral literature of Ethiopia as source material for children's books: a sample study." Rassegna di Pedagogia, Gennaio. Giugno I. 2(1984): 45-72.
- Shibeshi Lemma. A thematic approach to famine - inspired Amharic oral poetry. M.A. Thesis, SGS, AAU, 1986: 87pp.
- Stinson, David. "Folktales of the Hadiya", Journal of Ethiopian Studies, V 3, 2(1965): 87-124.
- Tesfaye G.Mariam Hailu. A study of the major themes in Jablawi folktales. M.A Thesis, SGS, AAU, 1990: 326pp.

Triulzi, Alessandro. "Social protest and rebellion in some Gabbar songs from Qellam, Wallagga", Proceedings of the Fifth International Conference of Ethiopian Studies. Nice, 19-22 December 1977. Edited by Joseph Tubiana -Rotterdam: A.A. Balkema, 1980: 177-196.

Wedekind, Klaus. Gedeo folklore: a song collection, a partial transcription and translation of 77 Gedeo songs. Addis Ababa, 1977, unpagged. Typescript.

Winqvist, Carl. "Riddles and proverbs", in his Sillabario nella lingua tigrinia. Asmara. 1896: 41-60.